

Förslag till läroplan för barnomsorgen i landskapet Åland

Remissutkast

Innehållsförteckning

INLEDNING.....	3
1. BARNOMSORGSVERKSAMHET I LANDSKAPET ÅLAND	4
2. BARNOMSORGENS UPPDRAG OCH VÄRDEGRUND	4
2.1 Värdegrund och verksamhetskultur	5
2.2 Jämställdhet, jämlikhet och medvetenhet om normer	6
2.3 Hållbar utveckling	7
2.4 Åland och omvärlden	8
2.5 Det livslånga lärandet och nyckelkompetenserna	8
3. BARNOMSORGENS RIKTLINJER OCH PEDAGOGISKA GRUNDSYN	15
3.1 Leken	16
3.2 Lärmiljöer inom barnomsorgen	17
3.3 Personalens roll och lärande	18
3.3.1 Ansvar och uppgifter	18
3.3.2 Arbetslagets roll	18
3.3.3 Personalens lärande genom kollegialt lärande	19
3.4 Välbefinnande och lösningsfokuserat förhållningssätt	20
3.5 Barns delaktighet och inflytande	20
3.6 Samarbete med vårdnadshavare	21
3.7 Samarbete med aktörer i samhället	21
4. VERKSAMHETEN I BARNOMSORGEN	22
4.1 Förundervisningen	22
4.2 Kommunens styrdokument	23
4.3 Arbetssätt	24
4.3.1 Mångsidiga och funktionella arbetssätt	24
4.3.2 Språkutvecklande arbetssätt	25
Språklig medvetenhet och språkutveckling	25
Läsning, läsmiljöer och läsande förebilder	25
Barn med annat modersmål än svenska	26
4.4 Dokumentation inom barnomsorgen	27
4.4.1 Pedagogisk dokumentation	28
4.4.2 Pedagogisk dokumentation på grupp- och personalnivå	30
4.4.3 Lärlogg för barnets utveckling och lärandeprocesser	31
4.5 Sekretess inom barnomsorgen	33

4.5.1 Sekretess gällande individuell dokumentation om barnet.....	33
4.6 Övergångar inom barnomsorgen	34
Från hemmet till barnomsorg.....	34
Inom barnomsorgen.....	34
Från förundervisning till grundskola.....	35
4.7 Utvärdering av barnomsorgen	36
5. LÄROMRÅDEN INOM BARNOMSORGEN	37
5.1 Språk och kommunikation	38
5.2 Skapande, kultur och estetiska uttrycksformer.....	40
5.3 Mångfald, gemenskap och samhälle	41
5.4 Matematiskt tänkande, hållbarhet och utforskande.....	43
5.5 Kropp, hälsa och utveckling.....	45
6. BARNHÄLSA.....	46
6.1 Barnhälsogrupp och barnhälsoplan	48
6.2 Sekretess inom barnhälsan.....	48
6.3 Stöd för utveckling och lärande.....	49
6.3.1 Allmänpedagogiskt stöd och specialbarnomsorg.....	50
Allmänpedagogiskt stöd.....	50
Specialbarnomsorg	50
6.3.2 Arbetsgång för stöd för utveckling och lärande.....	51
Individuell plan för stöd för utveckling och lärande - SUL	52
7. FRITIDSHEMSVERKSAMHET	53
7.1 Fritidshemsverksamheten uppdrag och riktlinjer	54
7.2 Grundläggande principer och arbetsområden inom fritidshemsverksamheten	55
Språk, kommunikation och sociala färdigheter.....	56
Skapande, kreativitet och aktivitet.....	56
Gemenskap, samhälle och natur	57
7.3 Fritidshemsverksamhet för barn med behov av stöd för lärande och skolgång.....	57
9. LEKVERKSAMHETEN	58
10. PRIVAT BARNOMSORG	59

INLEDNING

Landskapslagen om barnomsorg och grundskola trädde i kraft den 1.1.2021. I enlighet med lagens syfte för att uppnå en för Åland enhetlig barnomsorg och förundervisning ger Ålands landskapsregering ut en läroplan för barnomsorgen¹. Enligt landskapslagen förvaltas utbildningsverksamheten barnomsorg, grundskola samt grundskoleutbildning för andra än läropliktiga gemensamt i kommunerna. Med en administrativt sammanhållen utbildningsverksamhet stöds och underlättas samverkan mellan skolan och barnomsorgen. Syftet med lagen och läroplanen är att se barnets och elevens utveckling som en helhet och stärka samsynen i barnomsorgen och grundskolan vad gäller omsorg, fostran och utbildning. Alla barn, oberoende av ekonomiska och sociala förhållanden eller funktionsnedsättningar ska få tillgång till en inkluderande och jämlik barnomsorg och grundskoleutbildning och verksamheterna ska främja livslångt lärande för alla.² Läroplanen träder i kraft XXXXX och är avsedd för hela barnomsorgens verksamhet. Verksamhetsspråket i barnomsorgen är svenska, verksamheten är ickekonfessionell och barnets och vårdnadshavarnas livsåskådning ska beaktas och respekteras i planeringen av verksamheten.³

Målet med läroplanen är att skapa förutsättningar för en likvärdig barnomsorg för alla barn på Åland. Läroplanen är ett arbetsverktyg för barnomsorgens personal i utformningen av den pedagogiska verksamheten. Läroplanen ska komplettera och konkretisera barnomsorgens målsättningar enligt landskapslagen om barnomsorg och grundskola. Läroplanen ska främja arbetet med den pedagogiska verksamheten och stödja utveckling och lärande. Läroplanen har utarbetats utifrån barnomsorgens målsättning om att verksamheten bedrivs i nära samverkan med hemmet, har barnets ålder och individuella behov som utgångspunkt och främjar en allsidig fysisk, emotionell, social och kognitiv utveckling. I all barnomsorg ska barnets behov av lek, trygga och varma människorelationer samt positiva erfarenheter som stärker självkänslan tillgodoses.⁴

Läroplanen innehåller gemensamma kapitel för alla verksamhetsformer, vilka mer övergripande beskriver uppdrag, värdegrund och verksamheternas pedagogiska grundsyn. I andra kapitel beskrivs det som är specifikt för verksamhetsformerna såsom; lärområden inom barnomsorgen och förundervisning, stöd för lärande och utveckling, fritidshemmets verksamhet och arbetsområden samt lekverksamheten.

¹ LL om barnomsorg och grundskola (2020:32), 1§ del I

² Lagförslag 28/2018–2019

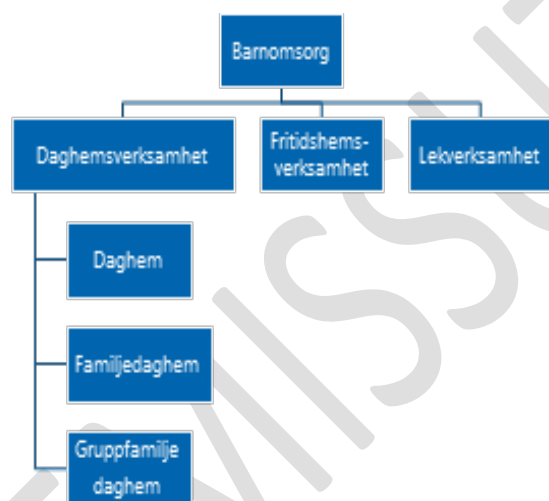
³ LL om barnomsorg och grundskola (2020:32), 1 §, del II, Lagförslag 28/2018–2019 §1 del II

⁴ LL om barnomsorg och grundskola 1 §, del II

1. BARNOMSORGSVERKSAMHET I LANDSKAPET ÅLAND

I enlighet med landskapslagen om barnomsorg och grundskola bedrivs barnomsorg som daghemsverksamhet, fritidshemsverksamhet och lekverksamhet. Daghemsverksamheten erbjuder omsorg, lekmöjligheter och pedagogisk verksamhet för barn under skolåldern. Daghemsverksamhet bedrivs som daghem, familjedaghem och gruppfamiljedaghem. I daghem ges också förundervisning som en pedagogisk verksamhet som stöder barns allsidiga utveckling och beredskap för fortsatt lärande i skolan. Förundervisningen är en del av barnomsorgen och ges året innan läroplikten inleds. Förundervisningen kan organiseras som åldersintegrerad alternativt åldersenhetlig verksamhet, under ledning av lärare i barnomsorg/förundervisning.⁵

Fritidshemsverksamheten erbjuder omsorg samt en meningsfull fritid under skoldagarna för de barn och ungdomar som har rätt till att ta del av verksamheten i fritidshem. Fritidshemsverksamheten kan organisatoriskt bedrivas i en skola, ett daghem, ett fritidshem, ett familjedaghem eller ett specialfritidshem samt i andra för ändamålet godkända lokaler. Lekverksamheten kan erbjudas för barn som inte har börjat skolan och möjliggör lek inomhus eller utomhus under ledning och uppsikt av personal. Lekverksamheten ordnas under 10–15 timmar per vecka.⁶

2. BARNOMSORGENS UPPDRAG OCH VÄRDEGRUND

Barnomsorgen ska genom god omsorg, lekmöjligheter och pedagogisk verksamhet vara ett stöd för vårdnadshavarna i deras ansvar för barnets fostran och därigenom bidra till att alla barn på Åland får goda uppväxtvillkor. Barnomsorgen har som uppdrag att skydda och främja barnets rätt till en god och trygg barndom. Pedagogiken i barnomsorgen bygger på uppfattningen om barndomens egenvärde, respekt för livet,

⁵ LL om barnomsorg och grundskola 3–4 och 6 §, del II

⁶ LL om barnomsorg och grundskola 7–8 §, del II

de mänskliga rättigheterna och en hållbar livsstil.⁷ Barnomsorgen består av pedagogik och omsorg och lägger grunden till det fortsatta lärandet.

Lärandet som sker under småbarnsåren har en bestående inverkan långt in i framtiden. De färdigheter som barnet tillägnar sig i barnomsorgen stärker dess möjlighet till delaktighet i samhället.⁸ Att delta i barnomsorgsverksamhet har visat sig ha fördelar både på individuell- och samhällsnivå.⁹

Inom barnomsorgen finns naturliga kontakter till både utbildningsväsendet och sociala sektorn¹⁰. Barnomsorgens och grundskolans uppdrag skiljer sig dock i sin utformning, men det finns sådant som är gemensamt för dem båda. Värdegrunden som beskrivs i kapitlet är därför gemensam med grundskolans värdegrund. Ett gott samarbete mellan skolan och barnomsorgen skapar goda förutsättningar att se barnets mognad och utveckling som en helhet och skapar kontinuitet, sammanhang och progression i barns utveckling och lärande.¹¹

Läroplanen har utarbetats utifrån denna värdegrund, vilken beskrivs nedan:

2.1 Värdegrund och verksamhetskultur

Barnomsorgen bygger på uppfattningen om barndomens egenvärde. Varje barn är unikt och värdefullt precis så som det är. Alla barn har rätt att bli hörda, sedda, tagna i beaktande och förstådda som individer och som medlemmar i sin grupp.

Värdegrunden för barnomsorgen baserar sig på de allmänna principerna i FN:s konvention om barns rättigheter,¹² landskapslagen om barnomsorg och grundskola och FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning¹³. Det innebär att barnets bästa ska komma i första hand, att barnet har rätt att må bra, få omvårdnad och skydd, att barnets åsikter ska beaktas samt att barnet ska behandlas likvärdigt och att barnet inte får diskrimineras.¹⁴ Enligt barnkonventionen är alla som arbetar med eller för barn skyldiga att känna till och följa konventionens grundläggande principer och således har personalen inom barnomsorgen till uppgift att informera sig kring barnkonventionen så att konventionen omfattas i barnomsorgens verksamhet.¹⁵

Verksamhetskulturen ska främja en trygg, säker, hälsosam och inspirerande miljö med arbetsro för barn och personal. Verksamhetskulturen omfattar handlingssätt, beteendemönster och värden, principer och kriterier som verksamhetens kvalitet vilar på. Det är viktigt att skapa och utveckla en gemensam verksamhetskultur som bygger på principerna som läroplanen beskriver och all personal inom barnomsorgen har ett ansvar för

⁷ LL om barnomsorg och grundskola 1 §, del II.

⁸ *Småbarnspedagogiken gör skillnad*. Sammandrag av lägesöversikt maj 2016. Utbildningsstyrelsen (2016)

⁹ Proposal for a Council Recommendation in High Quality Early Childhood Education and Care Systems, 24.4.2019, nr. 7976/19, s. 3.

¹⁰ Lagförslag 28/2018–2019 kapitel 1.3

¹¹ Lagförslag 28/2018–2019 kapitel 2.1

¹² FN:s konvention om barnets rättigheter, UNICEF (1989)

¹³ FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning (2008)

¹⁴ LL om barnomsorg och grundskola, 4 §, del I.

¹⁵ LL om barnomsorg och grundskola, 4 §, del I, FN:s konvention om barnets rättigheter, UNICEF (1989)

detta arbete. Personalen ska aktivt arbeta med att förankra värdegrunden och verksamhetskulturen i verksamheten.

I verksamheten ska särskild uppmärksamhet ägnas åt att tidigt identifiera hinder för utveckling och lärande och att sätta in stödfunktioner i förebyggande syfte. Verksamheten ska vara inkluderande och ordnas i samarbete med vårdnadshavarna ¹⁶. Varje barn har rätt till lärande som kännetecknas av uppmuntrande respons och öppet bemötande. God omsorg är grunden för barnets välmående och lärande och är en viktig del i den dagliga verksamheten. Barnet ska bemötas utifrån sin egen identitet, sina egna förutsättningar, erfarenheter, upplevelser och tankar.

2.2 Jämställdhet, jämlikhet och medvetenhet om normer

Alla barn på Åland har rätt till en likvärdig barnomsorg utan trakasserier och mobbning oavsett kön, sexuell läggning, könsöverskridande identitet eller uttryck, funktionsnedsättning, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning eller annat skäl.¹⁷ Det åländska samhällets demokratiska värderingar tar sin utgångspunkt i jämställdhet, jämlikhet och alla människors lika värde.¹⁸ Inom barnomsorgen ska personalen aktivt arbeta för att möjliggöra delaktighet för alla på lika villkor och alla barn ska ha en möjlighet att fritt uttrycka sina åsikter i alla frågor som gäller dem. Barnomsorgen ska främja förståelse för andra människor och stödja utvecklingen av empatisk förmåga. Barnet ska ges möjligheter att utveckla sina färdigheter och göra sina val oberoende av förväntningar baserade till exempel på kön, ursprung, kulturell bakgrund eller andra orsaker som gäller barnet som person. Personalen ska skapa en atmosfär som värderar mångfald och förhålla sig professionellt, öppet och respektfullt också till mångfalden av familjer och familjers olika språk, kulturer, åskådningar och religioner, traditioner samt syn på fostran. Detta ger också goda förutsättningar för ett bra samarbete kring barnets vårdnadshavare. Att inte skapa eller reproducera språk-, köns-, kultur-, religions- och livsåskådningsgränser utan att lära sig tillsammans skapar förutsättningar för gemenskap och en positiv inställning till utveckling i samhället.

Varje barn ska få hjälp med att upptäcka sina möjligheter och forma sin utveckling utan att styras av traditionella könsmonster och all personal inom barnomsorgen ska aktivt jobba emot att befästa könsnormer som begränsar, kränkande handlingar och kränkande språk.¹⁹ Därför ska personalen anta ett normmedvetet förhållningssätt, främja öppenhet och inkludering och vara goda förebilder. Norm kan sägas vara en regel som är osynlig tills någon bryter mot den eller medvetandegörs om den. Norm är starkt kopplat till makt. Ett normmedvetet förhållningssätt och normpedagogik innebär att ifrågasätta och omskapa normer knutna till

¹⁶ LL om barnomsorg och grundskola, 3 §, del I.

¹⁷ LL om barnomsorg och grundskola (2020:32), 5 §, del I.

¹⁸ Agenda för jämställdhet 2019–2030, Utvecklings- och hållbarhetsagenda för Åland, www.barkraft.ax (2015)

¹⁹ Agenda för jämställdhet 2019–2030

kön och att vara medveten om, synliggöra och sträva efter att förändra normer som begränsar människors handlingsutrymme, bidrar till diskriminering och strider mot de mänskliga rättigheterna.²⁰

I verksamheten kan ett normmedvetet arbete innebära allt från att diskutera normer med barnet och synliggöra normer i litteratur till att behandla barnet normmedvetet och använda ett normmedvetet språk och att personalen agerar som förebilder. Det finns faktorer som underlättar arbetet med att ifrågasätta och omskapa normer med barnet. Att barnet har en stark självkänsla, trygga relationer och en känsla av tillhörighet och gemenskap är sådana faktorer. Att aktivt arbeta med att stärka dessa faktorer främjar ett normmedvetet förhållningssätt.²¹ Dessa faktorer är också av betydelse för att skapa en god barnomsorg, då att främja empati, medkänsla, ömsesidig respekt och medvetenhet är viktiga principer generellt för en kvalitativ barnomsorg.²² Ett normmedvetet arbetssätt har en främjande del, där pedagogerna arbetar för att varje barn ska känna sig representerat och respekterat och en ingripande del där pedagogerna ska agera handlingskraftigt och omedelbart vid uteslutning eller andra osakligheter som kan kopplas till diskrimineringsgrunderna²³.

2.3 Hållbar utveckling

Det åländska utbildningssystemet ska bestå av skolor och utbildningar som representerar en hållbar ekonomisk, ekologisk, kulturell, social och kompetensmässig. Den åländska utbildningen ska präglas av hållbarhet, entreprenörskap, digitalisering, flexibilitet, jämlikhet och integration.²⁴ Utbildningsverksamheten på Åland omfattar också barnomsorgen.²⁵ Den åländska barnomsorgen ska arbeta i enlighet med Utvecklings- och hållbarhetsagendan för Åland och de vetenskapligt grundade hållbarhetsprinciperna i agendan.²⁶

Barnomsorgen ska bidra till att bygga upp barnets positiva framtidstro och fästa uppmärksamhet vid vikten av en hållbar livsstil. Hållbarhet ska utifrån barnets utvecklingsnivå genomsyra hela barnomsorgens verksamhet. Barnet ska ges möjlighet att utveckla kunskaper om hur olika val som människor gör bidrar till eller hindrar en hållbar utveckling så att personalen vägleder barnet att tillägna sig hälsosamma och hållbara levnadsvanor.

Barnomsorgen ska i all sin verksamhet och i samarbete med hemmen fästa uppmärksamhet vid nödvändigheten av en hållbar livsstil utifrån ett ekologiskt, socialt och ekonomiskt perspektiv. Genom sina val och sitt handlande i barnomsorgens vardag visar personalen ett ansvarsfullt förhållningssätt till miljö och klimat, sig själv och andra människor samt samhället och världen. Barnet ska erbjudas tillfällen att fundera över sambandet mellan det förflutna, nutiden och olika framtidsalternativ.

²⁰ "En jämställd barnomsorg" Handlingsplan för integrering av genus- och jämställdhetsperspektivet i den åländska barnomsorgen antagen av Ålands Landskapsregering 16.3.2010

²¹ Salmson, K & Ivarsson, J. 2015. Normkreativitet i förskolan – om normkritik och vägar till likabehandling. Olika. Lettland

²² Europeiska Unions råd. Rekommendation om förskoleverksamhet och barnomsorg av hög kvalitet. (2019/C 189/02)

²³ LL om barnomsorg och grundskola (2020:32) 5 § del I.

²⁴ Utbildningspolitiskt program för landskapet Åland, Kompetens 2025 (2015)

²⁵ LL om barnomsorg och grundskola (2020:32) 1 § del I.

²⁶ Utvecklings- och hållbarhetsagenda för Åland, www.barkraft.ax (2015)

I verksamheten innebär arbetet med hållbarhet att barnet, inte bara får lära sig fakta om naturen eller uppleva naturen och naturfenomenen, utan också att barnet lär sig agera hållbart. Verksamheten ska ta sin utgångspunkt i hållbara levnadsvanor och ordnas så att barnet har möjlighet till vila, mångsidig kost, lek och fysisk aktivitet inomhus och utomhus. För att fördjupa, förankra och konkretisera hållbarhet och hållbarhetsarbete kan barnomsorgen samarbeta med andra aktörer.

2.4 Åland och omvärlden

En bärkraftig samhällsutveckling är en del av det åländska samhällets grund. Fredliga relationer, demokrati, jämlikhet, jämställdhet och mänskliga rättigheter är grundstenar i det åländska samhället. Till Ålands speciella förutsättningar hör också statusen som demilitariserat område.²⁷

Barnomsorgen ska utgående från barnets mognadsnivå sträva efter att ge barnet insikter om vad det innebär att som individ vara en del av det åländska öriket. Det handlar om att ge barnet inblick i kulturtraditionen på Åland och den livsmiljö som ett självstört landskap utgör. Barnet ska ges möjlighet att bekanta sig med vad den åländska självstyrelsen och demilitariseringen innebär. Barnet ska få inblick i det svenska språkets ställning på Åland och samhörigheten med de övriga nordiska länderna samtidigt som andra befolknings- och språkgrupper respekteras.

I verksamheten kan arbetet med Åland och omvärlden innebära att man bland annat uppmärksammar traditioner och högtidsdagar som är specifika eller särskilt viktiga för det åländska samhället och att man besöker miljöer och platser som särskilt belyser Ålands självstyrelse.

Verksamheten ska stöda barnets kulturella identitet och respektera olika kulturella och sociala gemenskaper. Verksamheten ska väcka intresse och ge kunskap om andra kulturer och belysa rikedomen i kulturell mångfald och på så sätt lägga grunden för en kulturellt hållbar utveckling. Barnomsorgen har en viktig roll i att det i åländska samhället skapas förutsättningar för människor att komma till sin rätt och att trivas. Det gäller såväl barn som unga samt vuxna oavsett om de vuxit upp på Åland eller flyttat till ö-samhället senare i livet.²⁸ För att stöda integrationen har varje kommun ett ansvar för att alla anställda har den kompetens som krävs för att bemöta inflyttade och deras särskilda behov.²⁹

2.5 Det livslånga lärandet och nyckelkompetenserna

Rätt till god, inkluderande utbildning och livslångt lärande³⁰ är den första principen enligt Europeiska kommissionens pelare för sociala rättigheter. Barnomsorgen har en viktig roll i grundläggandet av det livslånga

²⁷ Utvecklings- och hållbarhetsagenda för Åland, www.barkraft.ax (2015)

²⁸ Utvecklings- och hållbarhetsagenda för Åland, www.barkraft.ax (2015)

²⁹ LL om främjande av integration (ÅFS 2012:74) 24 §

³⁰ Meddelande från EU-kommissionen: En europeisk pelare för sociala rättigheter COM (2017)

lärandet. Ett livslångt lärande innebär att lärandeprocessen fortgår i alla åldrar, inom alla livsområden och att lärandeförutsättningarna utvecklas i ett tidigt skede och befasts genom hela utbildningssystemet.

I det livslånga lärandet har nyckelkompetenser, som den vuxna individen kan ha nytta av, utformats. De nyckelkompetenser som anges av EU-kommissionens syftar till att lägga grunden för mer jämlika och demokratiska samhällen. Nyckelkompetenserna stöder utvecklingen av individens mångsidiga kompetens. Med mångsidig kompetens avses en helhet som består av kunskaper och färdigheter, värderingar, attityder och vilja. Behovet av mångsidig kompetens uppstår ur de förändringar som sker i den omgivande världen. EU-kommissionens rekommendationer för nyckelkompetenser är de kompetenser som alla individer behöver för personlig tillfredsställelse och utveckling, social inkludering och aktivt medborgarskap³¹.

Läroplanen utgår från lärandet som en process där barnet tillägnar sig kunskaper och färdigheter i växelverkan med andra barn, vuxna och den närmaste omgivningen. Lärandet är en helhetsbetonad process som innefattar handlingar, känslor, sinnesförmågor, fysiska upplevelser och tankar.

I barnomsorgen lär sig barnet på många olika sätt, till exempel genom att leka, röra på sig, utforska, skapa och uttrycka sina upplevelser. Positiva känsloupplevelser, glädje och nyskapande verksamhet främjar och sporrar barnet att utvecklas och väcker barnets lust att lära. Varje barn ska få möjlighet att utveckla alla kompetenser på den nivå som hen har förutsättningar till.

Mångsidig kompetens löper som en röd tråd genom läroplanen för barnomsorgen och läroplanen för grundskolan, men beskrivningarna av kompetenserna i läroplanen har anpassats för barnomsorgen. I barnomsorgen arbetas systematiskt med olika lärområden, ett arbete som i sin tur bidrar till barnets utveckling av mångsidig kompetens. Kompetenserna är däremot inte kopplade till specifika lärområden utan ingår i all verksamhet och överlappar varandra på många områden. Varje lärares uppdrag är att forma det pedagogiska arbetet och arbetet med lärområdena så att alla kompetenser beaktas. All personal i barnomsorgen ska utifrån sin yrkesroll arbeta med nyckelkompetenserna och handleda och stödja barnet i utvecklingen mot mångsidig kompetens.

³¹ EU kommissionens förslag till rekommendation om nyckelkompetenser för livslångt lärande.COM (2018) 24 final.

De åtta nyckelkompetenserna enligt läroplanen:

- A. Multilitteracitet
- B. Kommunikativ kompetens
- C. Vardagskompetens
- D. Digital kompetens
- E. Lärande och social kompetens
- F. Kulturell kompetens
- G. Entreprenörskompetens
- H. Medborgerlig kompetens

Nedan ges en presentation av de olika nyckelkompetenserna och vad de innebär för ett mångsidigt och livslångt lärande. Under rubriken "Nycklar till nyckelkompetensen" ges en överblick av möjliga aktiviteter, handlingar och förhållningssätt som gynnar utvecklandet av kompetensen. Dessa skall inte ses som en komplett redogörelse utan som inspiration och vägledning i arbetet, där också mycket annat ingår.

A. Multilitteracitet:

Med kompetens i multilitteracitet avses förmågan att tolka, producera och värdera olika slag av texter i olika medier och miljöer.³² Begreppet multilitteracitet har en koppling till det vidgade text- och språkbegreppet, vilket innebär ett bredare perspektiv än det traditionella synsättet på läs- och skrivkunnighet. Det vidgade textbegreppet är ett uttryck som innefattar förutom det skrivna och talade ordet även bild, film och ljud. Texterna kan alltså tolkas och produceras till exempel i skriven, talad, tryckt, audiovisuell eller digital form. Kompetensen multilitteracitet bidrar till att utveckla förmågan att lära sig att lära.

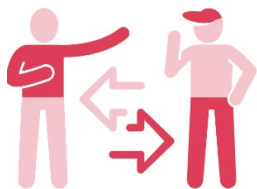
Nycklar till nyckelkompetensen

I verksamheten kan det innebära att:

- barnet ges möjlighet till att förstå bilder och symboler
- barnet får möta mångsidiga text- och läsmiljöer tillsammans med en vuxen förebild

³² P. Granskog & J. Hellgren (red.), Multilitteracitet- upptäck och utveckla din kompetens. Utbildningsstyrelsen (2017)

- det språkutvecklande arbetssättet är centralt
- barnet ges möjlighet att söka och värdera information från olika källor för att påbörja utvecklandet av ett kritiskt tänkande.
- barnet uppmuntras att undersöka, använda och producera meddelanden i olika miljöer, även digitala.

B. Kommunikativ kompetens:

Kommunikativ kompetens innebär att förstå och kunna kommunicera med andra genom att använda olika språk för kommunikation. Kompetensen grundar sig på förmågan att förstå och göra sig förstådd, uttrycka och tolka begrepp, tankar, känslor,

fakta och åsikter i en rad olika sammanhang. Det vill säga genom att lyssna, tala, rita, uttrycka sig med kroppslig kommunikation och mimik, och i förlängningen läsa och skriva.³³ Det innefattar även förmågan att reflektera över sina egna värderingar och attityder samt att kommunicera på ett hänsynsfullt sätt och att uttrycka sig själv och sina åsikter på olika sätt. En positiv attityd till olika språk innebär en förståelse för kulturell mångfald och ett intresse för språk och interkulturell kommunikation. Det innebär också respekt för varje persons individuella språkprofil. En verksamhet som baserar sig på samarbete skapar möjligheter att öva sig i att kommunicera och uttrycka sig i olika situationer och med olika människor. För att kunna uttrycka sig och kommunicera kring olika fenomen behöver barnet ges möjlighet till att utveckla ett utvidgat ord- och begreppsförråd inom olika områden. Språkutvecklande arbetssätt gynnar barnets möjligheter att utveckla den kommunikativa kompetensen.

Nycklar till nyckelkompetensen

I verksamheten kan det innebära att:

- barnet ges möjlighet uttrycka sig, lyssna in andra, argumentera, diskutera i många olika sammanhang
- barnet stimuleras språkligt så att de utvecklar ett rikt ordförråd.
- personalen tidigt och aktivt stimulerar barnets språkutveckling genom att ägna tid åt exempelvis högläsning, rim och språkljudslekar.
- personalen handleder barnen i att sätta sig in i andras situationer, lära sig att granska företeelser ur olika perspektiv samt att lösa konfliktsituationer på ett konstruktivt sätt för att stärka barnens sociala färdigheter och kommunikativa kompetens.
- barnet uppmuntras att kommunicera och uttrycka sig även med hjälp av ringa språkkunskaper.

C. Vardagskompetens:

Vardagskompetens innebär förmågan att utveckla sina färdigheter som hör samman med både fysiskt och psykiskt välbefinnande, säkerhet och trygghet, att ta hand om sig själv och successivt öka sin självständighet. Det innefattar också matematiskt-logiskt tänkande och

³³ Bilaga till förslag till EU- kommissionens rekommendation om nyckelkompetenser för livslångt lärande, final (2018)

problemlösning i vardagen, förståelse för och resonemang kring rätt och fel, empati och att respektera sin egen och andras integritet. Dessutom inrymmer kompetensen även förståelse för hållbarhet och vikten av en positiv syn på framtiden. Kompetensen innebär att barnet lär känna och förstå vilka faktorer som inverkar positivt respektive negativt på välbefinnande och hälsa och inser betydelsen av välmående, trygghet och säkerhet.

Nycklar till nyckelkompetensen

I verksamheten kan det innebära att:

- personalen tillsammans med barnet diskuterar frågor som främjar välbefinnande, till exempel betydelsen av vila, kost, fysisk aktivitet och psykisk hälsa.
- barnet uppmuntras att till att utveckla självständighet i vardagen, lära sig be om och ta emot hjälp, att vila och att uppskatta en mångsidig kost.
- barnet får träna olika färdigheter, till exempel att klä på sig, äta och sköta sin personliga hygien och ta hand om sina egna saker.
- barnet får handledning i att respektera sin egen och andras kroppsliga integritet.
- barnet vägleds att handla ansvarsfullt och tryggt i lärmiljöerna, så som i naturen och i trafiken.
- utifrån intresse och mognadsgrad ges barnet möjlighet att använda matematik för att undersöka och beskriva sin omvärld samt lösa vardagliga problem.

D. Digital kompetens:

Digital kompetens innebär att på ett säkert, kritiskt och ansvarsfullt sätt kunna och vilja använda digital teknik för lärande och deltagande i samhällslivet. I denna kompetens ingår datalogiskt tänkande, kunskap om digitala verktyg, kommunikation och samarbete, skapande av digitalt innehåll, digitalt välbefinnande och nätsäkerhet samt problemlösning. Datalogiskt tänkande innebär logiskt tänkande, en förmåga att känna igen mönster, bryta ner problem och sortera bort detaljer.³⁴ Digital kompetens är en viktig medborgarfärdighet, både i sig och som en del av multilitteraciteten. Den är både föremål och redskap för lärandet. Digital kompetens efterfrågas i allt högre grad i samhället. Därför är grunder i digital kompetens är viktiga för att ge barnen en jämlik utgångspunkt för deltagande i kommande skolgång och i förlängningen det livslånga lärandet. För att kunna använda digital teknik och digitalt innehåll behövs en reflekterande och kritisk men samtidigt nyfiken, öppet och framsynt förhållningssätt till utvecklingen på detta område. Inom barnomsorgen är det viktigt att detta förhållningssätt också upprätthålls av personalen. Det behövs också ett etiskt, säkert och ansvarsfullt förhållningssätt till användningen av dessa verktyg samt en förståelse för digital integritet och på vilket sätt man i verksamheten kan använda digitala verktyg på ett sätt som gynnar lärande.

Digital dokumentation är också en del av den pedagogiska dokumentationen och används i samband med att barnen leker, undersöker, rör på sig samt upplever och producerar konst. Då barnen ges möjligheter att göra

³⁴ Bilaga till förslag till EU- kommissionens rekommendation om nyckelkompetenser för livslångt lärande, final (2018)

olika försök och att producera innehåll, självständigt och tillsammans med andra barn, med hjälp av digitala verktyg främjas deras kreativa tänkande, samarbetsförmåga och läsfärdighet.

Nycklar till nyckelkompetensen

I verksamheten kan detta innebära att:

- barnet bekantar sig med säker och ergonomisk hantering av digitala verktyg
- barnet får möjlighet att tillsammans med personalen använda digitala verktyg för informationssökning och kreativt arbete
- barnet får lära sig analog programmering
- barnet undersöker och stiftar bekantskap med olika digitala verktyg tillsammans med personalen
- barnet får bekanta sig med olika funktioner i digitala verktyg
- barnet får fundera över vad som är sant eller falskt på nätet och kring etiska frågor såsom att be om lov innan man fotograferar.
- personalen använder digitala verktyg för till exempel läsning/högläsning så att det tillför en ny dimension i det språkutvecklande arbetssättet.

E. Lärande och social kompetens:

Lärande och social kompetens innebär förmågan att förstå sociala koder, att samarbeta, vara lyhörd och att på ett konstruktivt sätt föra fram sina åsikter. Det innefattar också att ha förmågan att effektivt hantera tid och information, hantera konflikter samt att hantera

och uttrycka känslor på ett hälsosamt sätt. I kompetensen ingår också att lära sig att lära, känna empati och ta hand om sitt välbefinnande. Färdigheten att lära sig utvecklas när barnet får planera sitt arbete, glädjas över sina framsteg och använda tekniska och andra hjälpmedel på ett för åldern lämpligt sätt. Social kompetens kräver inte en extrovert och social personlighet utan innebär att utveckla förmågan att kunna förstå sociala normer och oskrivna regler, vara lyhörd och kunna se saker ur andras perspektiv samt att vara delaktig. För att kunna samarbeta med andra och delta i samhällslivet krävs förståelse för de sociala koderna och medvetenhet om kommunikation i olika grupper och miljöer.

Nycklar till nyckelkompetensen

I verksamheten kan det innebära att:

- lära sig att samspela med andra i gruppen, skilja på ditt och mitt, att leka i grupp och bli medveten om och balansera sina styrkor.
- barnet får möjlighet att skapa förtroende och goda relationer samt kunna synliggöra och vara medveten om sitt eget lärande och sin utveckling.
- barnet upplever betydelsen av kommunikation för den egna utvecklingen genom att få träna sina sociala färdigheter och lära sig att uttrycka sig på olika sätt och att uppträda i olika situationer.
- barnet erbjuds gott om tillfällen att öva sig i att framföra sina åsikter på ett konstruktivt sätt och att handla etiskt.
- barnet får hjälp att göra iakttagelser kring att lärande sker på olika sätt och kring hur de själva lär sig
- barnet får stöd för att lära sig.

F. Kulturell kompetens:

Kompetens inom kulturell medvetenhet och kulturella uttrycksformer innebär att ha förståelse och respekt för hur idéer och tankar uttrycks kreativt och förmedlas i olika kulturer genom olika konstarter och kulturformer. Här ingår att försöka förstå, utveckla och uttrycka sina egna idéer och sin känsla av tillhörighet eller roll i samhället, på olika sätt och i olika sammanhang. Drama, musik, bild och rörelse är uttryckssätt som har stor betydelse för lärande och utveckling. Kompetensen innefattar också att identifiera och uppskatta kulturella fenomen, att förmedla forma och skapa kultur och traditioner samt att upptäcka deras betydelse för välbefinnande. Personalens sätt att bemöta andra människor och deras inställning till en mångfald av språk, kulturer och åskådningar fungerar som modell för barnet.

Nycklar till nyckelkompetensen

I verksamheten kan det innebära att:

- i leken få sjunga, dansa, fantisera, dramatisera, pröva på olika konstuttryck och skapande
- få ta del av olika kulturer och traditioner och att få möjlighet att uppleva och tolka konst, kultur och kulturarv.
- ge barnet mångsidiga möjligheter att arbeta med händerna, använda alla sina sinnen och utveckla sin kreativitet.
- barnet får lära sig att uppskatta sin kropp och att använda den för att uttrycka känslor och åsikter, tankar och idéer.
- barnet uppmuntras att använda sin fantasi och sin uppfinningsrikedom och att utveckla sin förståelse för hur idéer och tankar uttrycks kreativt och förmedlas i olika kulturer.
- barnet stöds i att utveckla en positiv inställning till mångfald.
- uppmärksamma att lekar, måltider och fester är goda möjligheter att dela erfarenheter om olika traditioner och vanor.

G. Entreprenörskompetens:

Entreprenörskompetens innebär förmågan att vara kreativ och tänka lösningsorienterat, att ha en initiativförmåga och uthållighet och se sina möjligheter utifrån de styrkor man har. Det innefattar uppfinningsrikedom, beslutsamhet och motivation. Entreprenörskap i barnomsorgen handlar om att utveckla förmågor och kompetenser som stöder barnets utveckling till att bli en företagsam person. Barnets möjligheter till att undersöka, pröva sig fram, göra om saker, testa, fråga och interagera med sina lekkamrater och att hitta egna vägar till att lära sig stimulerar utvecklingen av den entreprenöriella kompetensen.

Nycklar till nyckelkompetensen

I verksamheten kan det innebära att:

- barnet får skapa och fantisera och att uthålligt pröva sig fram i olika problemlösningssituationer.
- barnet får utveckla sin förmåga att reagera på möjligheter och idéer och omvandla dem till nyskapande verksamhet.
- barnet får möjligheter att se samhället utanför genom möten med aktörer utanför barnomsorgen för att ge en inblick i att egna handlingar och val kan göra skillnad på riktigt.

H. Medborgerlig kompetens:

Medborgerlig kompetens innebär förmågan att delta, påverka och bidra och lägger grunden för ett demokratiskt samhälle och en hållbar framtid. Kompetensen innefattar även förståelse för gemensamma regler och överenskommelser, för de konsekvenser ens egna val och handlingar har och även förståelsen för principerna för hållbarhet³⁵

och kunskap om samhället. Det förutsätter att individen har förmåga och vilja att delta i den gemensamma verksamheten och litar på sina möjligheter att påverka. Genom att delta och påverka utvecklas barnens uppfattning om sig själva, deras självförtroende ökar och deras sociala färdigheter utvecklas.

Nycklar till nyckelkompetensen

I verksamheten kan det innebära att:

- barnet får lära sig att visa hänsyn, våga och vilja göra sig hörd, uppleva delaktighet och känna sig värdefull.
- barnet bemöts med respekt, att hänsyn tas till deras tankar
- barnets initiativ bemöts för att stärka barnets förmåga att delta och påverka.
- personalen främjar varje barns möjlighet att utifrån mognadsgrad delta och påverka i frågor som rör dem och i planeringen av verksamheten.

3. BARNOMSORGENS RIKTLINJER OCH PEDAGOGISKA GRUNDSYN

Läroplanen har utarbetats utifrån en pedagogisk grundsyn där barnet har en aktiv roll. I barnomsorgen ska finnas sådana lärmiljöer där barnet ges möjlighet att själva göra aktiva val och barnets egna idéer kan tas tillvara. Personalen ska använda sig av varierande metoder och arbetssätt för att stöda barnets personliga växande, utveckling och lärande. Leken främjar barnets utveckling lärande och välbefinnande och vid den läggs stor vikt i verksamheten. Verksamheten fokuserar på att stärka det positiva, ta tillvara barnens styrkor och skapa meningsfullhet genom glädje i lärandet. Verksamheten ska också planeras så att den möjliggör tid för såväl

³⁵ Utvecklings- och hållbarhetsagenda för Åland, Bärkraft.ax (2015)

aktivitet och lek som för återhämtning och vila för de barn som behöver det, samt tid till en lugn och lärande matsituation.

3.1 Leken

Leken har ett egenvärde inom barnomsorgen och goda lekmöjligheter är en del av barnomsorgens målsättning.³⁶ Lekens betydelse för barnets välbefinnande, utveckling och lärande ska beaktas i all planering av verksamheten. Leken har fysisk, psykologisk, pedagogisk och social betydelse för barnets utveckling. Ett lekskickligt barn förstår samförstånd, ömsesidighet och turtagande. Leken är ett sätt att bearbeta och få kunskap om omvärlden. Genom lek utvecklas barnets förmåga att förstå andras känslor och avsikter, inlevelseförmåga och föreställningsförmåga som är avgörande för att förstå instruktioner och berättelser och förstå sammanhang i lek och undervisning. I leken lär sig barnet att bygga och skapa relationer och lösa problem och konflikter. Barnets språk utvecklas genom leken. Barnet lär sig socialt samspel och utvecklar sin identitet och självkänsla. I leken ges barnet möjlighet att utveckla sin fin- och grovmotorik och uppleva rörelseglädje. Leken utvecklar även kommunikativ förmåga, fantasi och ger barnet möjlighet att uttrycka känslor.³⁷

Verksamheten ska planeras så att leken ges tillräckligt med tid och så att barnets lek främjas. Barn behöver få möjlighet till lek på olika sätt under sin dag, med och utan personalens ledning.³⁸ Både utomhus-och inomhus utrymmena ska erbjuda pedagogisk lekutrustning som främjar leken och utrymmet ska formas så att man möjliggör god uppsikt för personalen. Personalens rutiner och uppsikt är avgörande för att skapa utomhusområden där barnet känner sig tryggt.³⁹ Lärare och övrig personal kan stöda barnets lek genom att:

- bereda möjlighet till lek såväl inomhus som utomhus
- inte i onödan bromsa eller avbryta barnens lek
- se till att det finns tillräckligt med tid för lekens alla former.
- vid behov handleda leken, utanför eller genom att delta själv
- se till att alla barn har möjlighet att delta utifrån sina egna förutsättningar
- vara närvarande vid leken (särskilt att beakta utomhus då leken pågår över större ytor) för att kunna handleda i att föra leken vidare eller i att lösa i eventuella konflikter

Genom att observera eller delta i leken får personalen insikt i barnets tänkande, intressen, känslor och upplevelser. Observationerna är en del av den pedagogiska dokumentationen och kan sedan användas för att vidare planera och utveckla det pedagogiska arbetet.

³⁶ LL om barnomsorg och grundskola (2020:32), 1 §, del II.

³⁷ Wetterblad, P. *Leken som grogrund för lärande*. Skolportens numrerade artikelserie för utvecklingsarbete i skolan Artikel nummer 5, 28 maj 2012

³⁸ Sheridan & Williams. Undervisning i förskolan. En kunskapsöversikt. 2018. Skolverket. skolverket.se/publikationer

³⁹ LL om barnomsorg och grundskola (2020:32), 11–12 §, del II

3.2 Lärmiljöer inom barnomsorgen

Begreppet lärmiljö omfattar bland annat den fysiska, psykiska och sociala dimensionen. Med lärmiljöer avses lokaler, platser, gemenskaper och personer, metoder, redskap och tillbehör som stödjer barnens utveckling, lärande och kommunikation. Lärmiljöerna ska utvecklas så att de mål som fastställs för barnomsorgen kan uppnås och så att de stödjer barnens sunda självkänsla och utvecklingen av sociala färdigheter och förmågan att lära sig. Lärmiljöerna ska utformas och utvecklas så att de är ergonomiska, hållbara, trivsamma och tillgängliga för alla. Belysningen, akustiken och inomhusluftens kvalitet ska också beaktas och utrymmena, och särskilt ytorna där leken sker, ska hållas rena.

Alla barn ska erbjudas en trygg, tillgänglig inom- och utomhusmiljö. Personalen ska genom goda rutiner och uppsikt bidra till detta. Inomhusmiljön ska ordnas så att där finns adekvat utrustning för lek och pedagogisk utrustning för lärande. Utomhusmiljön ska vara trygg att vistas i och där ska finnas ett utbud av utrustning som främjar leken.⁴⁰ Utrustningen ska vid behov anpassas och tillgängliggöras enligt barnets behov av stöd för sin utveckling och sitt lärande. Hållbarhet ska vara ledord då inomhus- och utomhusmiljön planeras och utvecklas så att hållbara val görs då exempelvis lekutrustning upphandlas och förnyas och att en utfasning av skadliga kemikalier görs.⁴¹

Barnets tankar, idéer, egna erfarenheter, kunskaper, intresse, förslag och individuella behov ska beaktas, tas tillvara och synliggöras i lärmiljöerna. Barnet ska ha möjlighet att utforska världen med alla sina sinnen och med hela kroppen. Lärmiljöerna ska erbjuda barnet olika möjligheter till meningsfull sysselsättning, mångsidiga och fartfyllda fysiska aktiviteter, lekar och spel, men också till vila samt lugn och ro. Lärmiljöerna planeras på ett genomtänkt och balanserat sätt så att de tar hänsyn till barnets olika behov av stimulans och intryck. I lärmiljöerna kan man genomföra pedagogisk verksamhet av många slag och lärmiljöerna ska formas och omformas enligt behov.

En trygg lärmiljö som präglas av inbördes respekt och gemensamt ansvar skapas genom gemensamt överenskomna regler och tillvägagångssätt. Lärmiljöerna är också en viktig del i arbetet med en inkluderande och jämlik barnomsorg⁴² och ska därför planeras och utvecklas så att de främjar detta. Lärmiljön utformas utifrån en normmedveten pedagogik för att motverka och inte befästa begränsande könsnormer. Lärmiljöerna ska synliggöra kulturell mångfald och främja barnets språkliga utveckling och språkmedvetenhet.

Den omgivande naturen, gården och lekparken utgör lärmiljöer för verksamheten. Dessa miljöer erbjuder upplevelser, material och mångsidiga möjligheter att leka och undersöka. Den omgivande närmiljön ska ingå som en naturlig del i barnets vardag och lärmiljö. Samarbete med andra aktörer och besök på exempelvis bibliotek, museer, kulturarvsplatser, teatrar och vårdnadshavarnas arbetsplatser berikar lärmiljöerna.

⁴⁰ LL om barnomsorg och grundskola, (2020:32) 11–12 §, del II

⁴¹ Utvecklings- och hållbarhetsagenda för Åland, Bärkraft.ax (2015)

⁴² LL om barnomsorg och grundskola, (2020:32) 2 §, del I

En högkvalitativ lärmiljö i barnomsorgen är mål- och lärandeorienterad och verksamheten präglas av interaktion, kommunikation, delaktighet och utmaningar.⁴³

3.3 Personalens roll och lärande

3.3.1 Ansvar och uppgifter

Inom barnomsorgen arbetar lärare i barnomsorg, lärare i förundervisning, socionomer inom barnomsorgen, barnskötare, familjedagvårdare och fritidspedagoger. För ett barn i behov av särskilt stöd kan också finnas assistenter och speciallärare inom barnomsorgen. Det kan även finnas övrig personal i verksamheten. Oberoende av roll ska alla som arbetar i barnomsorgen ska vara goda förebilder och följa de riktlinjer och värden som läroplanen anger. All personal ska bidra till att genomföra barnomsorgens uppdrag och genom god omsorg, lekmöjligheter och pedagogisk verksamhet vara ett stöd för vårdnadshavarna i deras ansvar för barnets fostran och därigenom bidra till att alla barn får goda uppväxtvillkor.⁴⁴

Daghemsföreståndaren ansvarar för att barnomsorgen och pedagogiken utvecklas, beslutar om enhetens inre organisation och fördelar resurserna inom enheten efter barnens olika förutsättningar och behov. Lärarna är, utifrån sin behörighet, ansvariga för att planera arbetet med lärområdena och är delaktiga i ledning, planering och utveckling av det pedagogiska arbetet inom hela verksamheten. En daghems- eller skolföreståndare eller en rektor ansvarar för fritidshemsverksamhet. Hela arbetslaget ansvarar för barnens trygghet och säkerhet i all verksamhet inom barnomsorgen.⁴⁵

3.3.2 Arbetslagets roll

Arbetslaget som samarbetar kring en barngrupp ska arbeta tillsammans för förverkligandet av barnomsorgens och förundervisningens mål och uppdrag.⁴⁶ De ska aktivt och medvetet stimulera barnet att ta del av samhällets gemensamma värderingar och låta dem komma till uttryck i praktisk vardaglig handling i olika sammanhang. Barnen ska ges förutsättningar för bildning, tänkande och kunskapsutveckling utifrån olika aspekter såsom intellektuella, språkliga, etiska, praktiska, sinnliga och estetiska. Detta förutsätter att alla i arbetslaget deltar aktivt i diskussioner om barnets lärande och om vad som är viktig kunskap i dag och i framtiden.

I personalens yrkeskompetens ingår att uppfatta pedagogiska möjligheter i olika situationer och även i vardagssituationer finns en lärandeaspekt som all personal ska ta tillvara. Personalens roll är att stödja barnet i att pröva och använda olika arbetssätt i mindre och större grupper samt självständigt. Personalen bidrar till att barnet utvecklar en förståelse för sig själv och sin omvärld. Utforskande, nyfikenhet och lust att leka och lära ska utgöra grunden för pedagogiken. Personalen ska ta tillvara barnets tankar och idéer för att skapa

⁴³ Sheridan & Williams. Undervisning i förskolan. En kunskapsöversikt. (2018)

⁴⁴ LL om barnomsorg och grundskola, (2020:32) 3a §, del V, §1 del I.

⁴⁵ LL om barnomsorg och grundskola, (2020:32) 3 §, del V

⁴⁶ LL om barnomsorg och grundskola, (2020:32) 8 §, del V

variation i lärandet, att kunna se barnets initiativ och känslotillstånd och flexibelt anpassa sitt agerande därefter.

3.3.3 Personalens lärande genom kollegialt lärande

Det livslånga lärandet omfattar även personalens egna lärande. Lärande, lek och omsorg i barnomsorgen som vilar på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet tar utgångspunkt i den vardag som barn och vuxna möter, men strävar till att se den i nytt ljus och utifrån olika perspektiv. Kunskap på vetenskaplig grund är kunskap som baseras på vetenskaplig metod, medan beprövad erfarenhet handlar om professionell erfarenhet, att lärare lär av varandra på ett systematiskt sätt och att kunskapen skriftligt dokumenteras, kommuniceras och sprids.⁴⁷ För att utveckling och lärande ska kunna äga rum behövs en förståelse för och kunskap om vikten av både teori och praktik. Det behövs kompetens i att förstå, tillämpa och hitta ett samspel mellan dessa båda kunskapskällor. Beprövad erfarenhet handlar om att spegla sin egen praktik i resultat från utbildningsvetenskaplig forskning och att få syn på, dokumentera och lära av sina egna kunskaper och erfarenheter på ett systematiskt sätt. Lärande och utveckling i barnomsorgen innebär lärande både för enskilda och för arbetslag, trots att ansvarsfördelningen är olika för olika roller behöver kunskapen bli gemensam för arbetslaget som helhet. För att personalen ska kunna ansvara över och delta i utvecklingsarbetet inom barnomsorgen behöver därför personalens lärande beaktas och planeras för i verksamheten. Den som ordnar utbildningsverksamhet ansvarar över att personalen i tillräckligt hög grad deltar i fortbildning som upprätthåller och utvecklar yrkesskickligheten.⁴⁸

Kollegialt lärande är en sammanfattande benämning för kompetensutveckling där kollegor genom strukturerat samarbete utvecklar sitt lärande i den dagliga verksamheten. Kollegialt lärande innebär en mängd olika sätt att jobba kring verksamhetsutveckling. Det görs både genom att lära av egna och varandras erfarenheter och genom ta tillvara befintlig kunskap, till exempel aktuell forskning, inom området. Kollegialt lärande innebär att personalen själva formulerar frågeställningar, och kännetecknas av systematik, dokumentation, analys och kritisk granskning. Kollegialt samarbete ger vidgade perspektiv och kan på så sätt bidra till professionellt lärande, vilket i sin tur bidrar till barns lärande och utveckling av verksamheten. Genom att systematiskt planera, observera, ifrågasätta och utveckla tillsammans, utvecklas en gemensam förståelse av hur det går för barnen, vad det beror på och vad som kan göras för att utveckla deras lärande. Dessa kollegiala processer är en förutsättning för att göra erfarenhet till beprövad erfarenhet.

Det kollegiala utvecklingsarbetet kan också ske i mindre sammanhang, genom planering, dokumentation, uppföljning och analys. En öppenhet, kreativitet och ett gemensamt utforskande genom att man testat en idé, modell eller metod kan leda till ny kunskap om vad som leder till ett ökat lärande för barnet och vad som inte gör det. Därefter kan man försöka förstärka det som fungerar och förändra det som inte fungerar, och sprida

⁴⁷ Sheridan & Williams. Undervisning i förskolan. En kunskapsöversikt. 2018. Skolverket. skolverket.se/publikationer

⁴⁸ LL om barnomsorg och grundskola (2020:32) 6§ del V

kunskapen vidare till andra verksamheter. Det kollegiala lärandet är en del av den viktiga reflektionen i pedagogiska dokumentation som beskrivs närmare i kapitel 4.

För att det kollegiala lärande ska fungera och ge effekt krävs att daghemsföreståndarna stöder arbetet genom att skapa praktiska förutsättningar för samarbete inom och mellan arbetslag. Barnomsorgen på Åland uppmanas att använda sig av någon form av kollegialt lärande.⁴⁹

3.4 Välbefinnande och lösningsfokuserat förhållningssätt

I all barnomsorg ska barnets behov av lek, trygga och varma människorelationer samt positiva erfarenheter som stärker självkänslan tillgodoses.⁵⁰ Verksamheten i barnomsorgen ska fokusera på att stärka det positiva, ta tillvara barnets styrkor och skapa meningsfullhet genom glädje i lärandet. På detta sätt stöds och utvecklas den psykiska hälsan och välbefinnandet hos både barn och vuxna i verksamheten. Att i verksamheten skapa strukturer som uppmuntrar till mod, mångfald och nytänkande skapar barn och vuxna som är trygga i sig själva och mår bra.⁵¹

Barnomsorgens ska fokusera på att mångsidigt stärka psykologiskt välbefinnande och resiliens hos både barn och personal. Resiliens innebär förmågan att stå emot och klara av en förändring, samt återhämta sig och vidareutvecklas. Att stärka resiliens sker bland annat genom ett systematiskt arbete med att stärka relationskompetens och de socioemotionella färdigheterna. Barnet ska ges möjligheter till att utveckla sin medkänsla med andra och sin självmedkänsla. Ledord inom verksamheten är vänlighet och omtanke mot sig själv och andra, att skapa positiva relationer och skapa engagemang.⁵² Ett lösningsfokuserat förhållningssätt där personalen fokuserar på tidigare framgångar och det som fungerar, barnets styrkor, lösningar i samarbete med barnet och vårdnadshavarna samt de dolda resurser barnet har ger förutsättningar till att skapa trygga vuxna och barn.⁵³

3.5 Barns delaktighet och inflytande

En viktig princip i en kvalitativ barnomsorg är främja en miljö som är inkluderande och demokratisk och som bygger på deltagande, där man låter alla barn komma till tals.⁵⁴ Barnet i barnomsorgen ska ges möjlighet att påverka verksamhetsinnehållet utifrån sin mognadsgrad. Barnet ska få lära sig om sina rättigheter och ska ha en möjlighet att uttrycka sina åsikter i alla frågor som gäller dem. Barnets åsikter ska beaktas i förhållande till barnets ålder och mognad.⁵⁵ De demokratiska principerna att kunna påverka, ta ansvar och vara delaktig ska gälla alla. Verksamheten inom barnomsorgen ska lägga grunden för förståelse demokratibegreppet och

⁴⁹ Hattie, J, Synligt lärande – en syntes, Natur och Kultur Akademisk. (2014)

⁵⁰ LL om barnomsorg och grundskola, (2020:32) 1 §, del II

⁵¹ Utvecklings- och hållbarhetsagenda för Åland, www.barkraft.ax (2015)

⁵² Fagerlund, Å. Att öka välbefinnande i skolan-praktiska lektioner i positiv psykologi. 2021. Natur och kultur

⁵³ Måhlberg & Sjöblom. Lösningsinriktad pedagogik. 2012, Forsberg, M. Älskade dampungar-från problemfokus till lösningsfokus. 2014. Vulkan.se

⁵⁴ Europeiska Unions råd. Rekommendation om förskoleverksamhet och barnomsorg av hög kvalitet. (2019/C 189/02)

⁵⁵ LL om barnomsorg och grundskola, (2020:32) 1 §, 4§, del II

förbereda barnet för delaktighet och ansvar och för de rättigheter och skyldigheter som gäller i ett demokratiskt samhälle.

Varje barn har rätt till delaktighet och inflytande.⁵⁶ De behov och intressen som barnet själva på olika sätt ger uttryck för ska ligga till grund för utformningen av miljön och planeringen av verksamheten. I verksamheten ska varje barns rätt att uttrycka sina åsikter med olika uttrycksformer respekteras och trygga att alla barn får lika stort inflytande över och utrymme oavsett könstillhörighet. Detta förutsätter att man medvetet utvecklar arbetssätt och strukturer som främjar delaktighet. Genom delaktighet utvecklar barnet förståelse för gemenskapen, rättigheter, ansvar och konsekvenser av val. Känslan av att bli sedd och hörd på ett positivt sätt stärker barnets delaktighet. Delaktigheten stärks också genom att barnet deltar i planeringen, genomförandet och utvärderingen av verksamheten. I arbetet kring delaktighet och inflytande är varje medlem i personalen är en viktig del.

3.6 Samarbete med vårdnadshavare

Barnomsorgen ska främja olika former av samarbete för att gynna barnets utveckling, lärande och delaktighet. Barnomsorgens verksamhet bedrivs i nära samverkan med hemmet och barnomsorgen ska skapa förtroendefulla relationer med vårdnadshavarna som bär huvudansvaret för barnets fostran, lärande och utveckling. Vårdnadshavarnas kännedom om det egna barnet ska, tillsammans med personalens yrkesmässiga kunskaper och erfarenheter, ligga till grund för en respektfylld dialog med fokus på barnets bästa. Barnomsorgen ansvarar över att skapa förutsättningar för att samarbetet med vårdnadshavarna ska kunna fungera. För att ett lyckat samarbete ska vara möjligt förutsätts att personalen är aktiv och har kontakt med hemmen. Familjers mångfald behöver beaktas i kontakten så att olika behov av stöd i kommunikationen möts. Barnets och vårdnadshavarnas livsåskådning ska också beaktas i planeringen av barnomsorgsverksamheten.⁵⁷

För att kunna uppfylla sin fostrande uppgift måste vårdnadshavarna få information om hur deras barns lärande och utveckling fortskrider. Vårdnadshavarna ska informeras om centrala frågor som gäller verksamheten, till exempel läroplan, arbetsplan och olika evenemang. Genom att kontinuerligt bli informerade om barnets utveckling, mående och lärande kan vårdnadshavarna bättre stöda sina barn. Särskilt viktigt är samarbetet med vårdnadshavarna vid övergångar; till barnomsorg, mellan barnomsorgsenheter, vid övergång till grundskola samt vid planering och genomförande av stöd för lärande och utveckling.

I kapitel 4.6 berörs också samarbetet med vårdnadshavarna då övergångar inom barnomsorgen beskrivs.

3.7 Samarbete med aktörer i samhället

Inom barnomsorgen uppmuntras samarbete med aktörer i samhället för att skapa en koppling till samhället utanför. Barnomsorgen ska nyttja resurser i närsamhället genom att göra exkursioner utanför verksamheten

⁵⁶ FN:s konvention om barnets rättigheter, UNICEF (1989)

⁵⁷ LL om barnomsorg och grundskola, (2020:32) 1 §, del II

och bjuda in externa sakkunniga. Samarbete med ungdoms-, biblioteks-, idrotts- och kulturväsendet, polisen, församlingar samt organisationer och andra aktörer i närmiljön såsom naturskolor och muséer bidrar till mångsidiga lärmiljöer och stöder barnomsorgens fostrande och demokratiska uppdrag.⁵⁸ Biblioteket är också en viktig samverkanspartner och i biblioteket, i daghemmets närhet, ska det finnas litteratur som inspirerar och stöder barns läsutveckling och material som stöder innehållet i läroplanerna.⁵⁹

4. VERKSAMHETEN I BARNOMSORGEN

Värdegrunden och verksamhetskulturen utgör basen för verksamheten. All verksamhet ska bygga på den värdegrund, de riktlinjer, de arbetssätt och den pedagogiska grundsyn som beskrivs i kapitel 1–3. Den pedagogiska verksamheten ska, i samverkan mellan barn och personal, förverkligas genom en helhetsskapande metod med mål att främja barnets lärande, välbefinnande och mångsidiga kompetens. Barnets intressen och behov ska tillsammans med lärområdena utgöra utgångspunkten för planeringen av verksamheten. Personalen ska använda sig av varierande metoder och arbetssätt för att stöda barnets personliga växande, utveckling och lärande. All omsorg och pedagogik ska beakta barn i behov av särskilt stöd.

Enligt landskapslag om barnomsorg och grundskola skall man inom verksamheten säkerställa att alla barn, oberoende av ekonomiska och sociala förhållanden eller funktionsnedsättningar har tillgång till en inkluderande och jämlik barnomsorg.⁶⁰ Ett barns, och dess familjs, ekonomiska och sociala förhållanden får inte påverka möjligheten till en jämlik barnomsorg. Avgiften som tas ut för barnomsorgen ska därför omfatta all verksamhet. Detta innebär att verksamheten måste utformas på ett sådant sätt att inga dolda avgifter åläggs vårdnadshavarna exempelvis genom medtagande av mellanmål vid utflykter eller vid för eventuella verksamhets- och kulturbesök.⁶¹

4.1 Förundervisningen

Lagen om barnomsorg och grundskola ger rätt till avgiftsfri förundervisning under minst 20 timmar per vecka under året innan läroplikten inleds. Förundervisningen planeras, genomförs och utvärderas av lärare i barnomsorg och lärare i förundervisning.⁶² Syftet är att förbereda barnet för livet, fortsatt lärande och utbildning. Förundervisningen kan bedrivas ihop med övrig barnomsorgsverksamhet och /eller separat för de barn som ingår i förundervisningen. Det är dock centralt att lärandet pågår för alla barn, utifrån barnets behov, intressen och personliga förutsättningar, under hela dagen.

⁵⁸ LL om barnomsorg och grundskola, (2020:32) 8 §, del I

⁵⁹ LL om barnomsorg och grundskola, (2020:32) 7 §, del I

⁶⁰ LL om barnomsorg och grundskola, (2020:32) 2 §, del I

⁶¹ LL om barnomsorg och grundskola (2020:32) 22 §, del II

⁶² LL om barnomsorg och grundskola, (2020:32) 6 §, del II

4.2 Kommunens styrdokument

Barnomsorgens verksamhet styrs av landskapslagen om barnomsorg och grundskola och av läroplanen som kompletterar och konkretiserar den övergripande målsättningen för barnomsorgen som lagen anger. Kommunfullmäktige ska anta en utbildningsstadga för barnomsorgen med de allmänna grunderna för barnomsorgens verksamhet. Utbildningsstadgan innehåller de allmänna grunderna för barnomsorgens och grundskolans verksamhet i kommunen.

Utifrån målsättningar och riktlinjer som slagits fast i lagen, förordningen och läroplanen gör varje gruppfamiljedaghem, daghem och fritidshem upp en arbetsplan som beskriver hur verksamheten ska genomföras. Daghemsföreståndaren ansvarar över att arbetsplanen sammanställs i samråd med personalen, godkänns av kommunen och kan sändas till landskapsregeringen för kännedom. Vårdnadshavarna ska informeras om innehållet i arbetsplanen.⁶³

I arbetsplanen ska en beskrivning av följande ingå:

- Arbetet med barnomsorgens uppdrag och värdegrund
- Arbetet med jämlikhet och jämställdhet
- Leken i verksamheten
- Lärmiljöer och arbetssätt
- Arbetet med barns delaktighet och inflytande
- Samarbetet med vårdnadshavarna och andra aktörer
- Arbetet med förverkligandet av lärområdena för barnomsorgen
- Arbetet med förverkligandet av fördjupningen av lärområdena för förundervisningen
- Rutiner för övergångar inom barnomsorgen
- Arbetet med stöd för barns utveckling och lärande
- Arbetet med utvärdering av verksamheten
- Beskrivning av verksamhet där religionsutövning förekommer i de fall kommunen så bestämt.
- Kontaktuppgifter och uppgifter kring tjänster

Fritidshemmens arbetsplan beskrivs i kapitel 7.

Följande planer ska göras upp inom kommunen och ska vara digitalt tillgängligt på kommunens eller enhetens hemsida eller liknande:

- Barn- och elevhälsoplan⁶⁴
- Plan för hur övergången barnomsorgen och grundskola anordnas

Planerna behöver utvärderas, revideras och uppdateras vid behov. Landskapsregeringen ger ut närmare anvisningar med mall för hur arbetsplanen ska göras upp.

⁶³ LL om barnomsorg och grundskola (2020:32) , 2 §, del II.

⁶⁴ LL om barnomsorg och grundskola, 6 §, del IV.

4. 3 Arbetssätt

4.3.1 Mångsidiga och funktionella arbetssätt

Ett barn lär med alla sinnen och därför är det viktigt att lärandet i barnomsorgen sker genom att barnet ges möjlighet att bearbeta på flera olika sätt, att lärandet bygger på dialog och relationer, liksom att barnet är medskapare i de verksamheter och miljöer som de tillhör. Verksamheterna bör därför präglas av variation och bidra till barnets möjligheter att skapa kunskap på många, olika sätt. Några viktiga strategier för verksamhetens arbetssätt är, förutom variation, betydelsen av lärandesituationen, att utmana och stötta barnet i sitt lärande och att vidareutveckla sitt eget kunnande inom en mångfald av områden med syfte att stödja barnets idéer och utveckling.⁶⁵

Barnomsorgens uppdrag och mål samt barnets ålder, behov, förutsättningar och intressen ska styra valet av arbetssätt. Barn lär sig naturligt genom aktiverande arbetssätt som främjar kreativitet och delaktighet. Exempel på detta är spontan och ledd lek, utforskande, fysisk aktivitet och att uppleva och uttrycka sig inom de olika konstformerna. Barnomsorgen ska ta tillvara vardagsrutiner för att se lärandemöjligheter och stödja och utveckla barnets kunskaper och färdigheter. Arbetssätten ska vara mångsidiga och vara både verktyg och föremål för lärandet. Barn i olika åldrar och barn som lär sig på olika sätt får möjlighet att uppleva att de lyckas då de möter en variation av arbetssätt. Barnet ska få möjlighet att tillsammans med personalen utforska sin omgivning med alla sina sinnen och hela sin kropp. Mångsidiga arbetssätt förutsätter mångsidiga lärmiljöer.

Fysisk aktivitet inom barnomsorgen innebär oftast fysiskt aktiva lekar. Fysisk aktivitet spelar en viktig roll i barnets utveckling och har kopplingar till barnets fysiska tillväxt, utveckling och lärande. Barnomsorgen är därför en viktig faktor i att främja varje barns rätt till en hälsosam utveckling.⁶⁶

Funktionella arbetssätt innebär att barnet ses som en aktiv deltagare i lärprocessen. Funktionalitet kan innebära såväl kognitiv, social som fysisk aktivitet. Funktionalitet aktiverar hjärnan och möjliggör användningen av olika lärstilar. Med hjälp av funktionella arbetssätt främjas en konstruktiv växelverkan mellan barnet och vuxen, ökar upplevelserna av delaktighet samt byggs en god gruppanda och gemenskapskänsla. Pedagogiska arbetssätt såsom upplevelsepedagogik, autentiska lärmiljöer kombinerat med möjlighet till fysisk aktivitet och interaktion skapar positiva upplevelser av lärande och motiverar barnet. Funktionella arbetssätt som ökar barnets fysiska aktivitet uppmuntras inom barnomsorgens verksamhet.

Barnet ska delta i planeringen och valet av arbetssätt utifrån sina förutsättningar. Personalens och barnets kompetens ska tas till vara då man använder sig av olika arbetssätt och då man tillsammans prövar och utvecklar nya arbetssätt.

⁶⁵ Sheridan & Williams. Undervisning i förskolan. En kunskapsöversikt. (2018)

⁶⁶ Red. Sääkslahti, A, Mehtälä, M & Tammelin, T. 2021. Piilo – Pienten lasten liikunnan ilon, fyysisen aktiivisuuden ja motoristen taitojen seuranta. Kehittämisyhteistyön 2019–2021 tulospöytäkirja. Jyväskylä. Tekijät ja Liikunnan ja kansanterveyden edistämisyhteistyö Likes 2021

4.3.2 Språkutvecklande arbetssätt

Småbarnsåren är avgörande för språkutvecklingen och därför är ett språkutvecklande arbetssätt en av grundstenarna i barnomsorgens verksamhet. Småbarn är ofta upptagna med att härma det de ser och att interagera med andra för att kunna skapa mening och förstå världen. Barnet tar till sig skriftspråket genom interaktion med andra omkring dem, genom att experimentera med läsande och skrivande (läs- och skrivhandlingar) och genom att se hur andra omkring dem gör när de läser och skriver. Tal, gester, symboler, bilder och berättande hör till de uttrycksmedel som barn möter och experimenterar med tidigt i livet.⁶⁷ Genom att fokusera på barnets språkutveckling kan barnomsorgen bidra till att stärka deras självförtroende, trygghet, inkludering och flerspråkighet, såväl som litteracitet och kreativitet.⁶⁸ Ett språkutvecklande arbetssätt gynnar alla barn och deras språkutveckling, trots att det är särskilt viktigt för ett barn med utmaningar inom språkområdet eller de barnen med annat modersmål än svenska.

Språklig medvetenhet och språkutveckling

Att stimulera barnets språkliga medvetenhet och språkutveckling är två viktiga delar i det språkutvecklande arbetssättet i barnomsorgen. Tidiga insatser på att utveckla barnets språkliga medvetenhet genom fonologiska övningar som genomförs på ett systematisk, strukturerat och kontinuerligt sätt ger en god grund för barnets fortsatta utveckling mot litteracitet. En fonologisk medvetenhet hos barn ger positiva effekter på förståelsen av hur bokstav och bokstavsljud hänger ihop. Det är därför gynnsamt att fonologiska övningar görs redan innan barnet lärt sig läsa eller innan formell läsinlärning. Regelbunden träning i fonologisk medvetenhet är också en förebyggande faktor för barn som kan löpa risk för läs- och skrivsvårigheter i senare åldrar.⁶⁹

Språkutveckling hos barn i barnomsorgen sker också när personalens egen språkanvändning används ett verktyg i vardagen som språkliga förebilder. Det innebär att personalen själv har ett rikt språkbruk, lite i överkant av barnets språknivå, för att utmana och stimulera barnet vidare i sin språkutveckling.⁷⁰ En allt för låg språklig nivå hos de vuxna, leder inte till lärande utan uttråkning och en för hög nivå leder till frustration.⁷¹ I verksamheten behöver det därför finnas språkutrymme, det vill säga tid för språkande och för att låta barnet få klä sina upplevelser i ord i dagliga rutinsituationer och övriga aktiviteter.

Läsning, läsmiljöer och läsande förebilder

I högläsningen påbörjas barnens process mot att bli läsande individer. Även de yngsta barnen förstår efter hand att tecknen och bilderna på pappret kan förmedla något och att detta något kan läsas upp eller berättas om och om igen. Barnet lär sig omedvetet hur språket låter och är uppbyggt och att känna igen ordbilder. Genom att höra berättelser kan barnet gradvis urskilja sättet som berättelser är uppbyggda på och att det

⁶⁷ Förskola Läsmiljö – att skapa rum för läsande i förskolan. 2016. <http://lasochskrivportalen.skolverket.se>

⁶⁸ Håland-Anveden, P. 2017. Främja barns språkutveckling. Skolverket. Modul: Flera språk i barngruppen. Del 2: Språkutvecklande arbetssätt. Stockholm

⁶⁹ Ann-Christine Kjeldsen. The Nordic Model: Language games promoting literacy skills- A 10-year phonological intervention follow-up from kindergarten to grade 9. (2019)

⁷⁰ Andréasson & Ring. Vikten av att "hitta språket" och bidra till språkutveckling under hela dagen. www.skolverket.se

⁷¹ Håland-Anveden, P. 2017. Främja barns språkutveckling. Skolverket. Modul: Flera språk i barngruppen. Del 2: Språkutvecklande arbetssätt. Stockholm

löper en röd tråd igenom en berättelse. Det är viktiga kunskaper när de senare själva ska berätta, eller lära sig läsa och skriva. Samma funktioner övar barnen i sång, rim, ramsor och ordlekar.⁷²

I barnomsorgen ska barnet möta en stimulerande läsmiljö. För att skapa en sådan behövs miljö, där barn läses för och det finns tid för läsning, där de ser att vuxna läser och där de uppmuntras att interagera med text som finns i de miljöer där de vistas. Det behövs en språkrik miljö, där samtal om det lästa är naturligt förekommande. I en kunskapsrik miljö stimuleras barn till att lära sig mer om världen och om saker som intresserar dem genom att prata med människor, men även genom olika medier. Det är också viktigt med en kommunikativ miljö där barns lek, kroppslighet och delaktighet främjas och en samverkansstark miljö där barnomsorgen samverkar framför allt med hemmet, men också med biblioteket. Det är när samspel mellan dessa olika miljöer möjliggörs, som utveckling av läsmiljön sker. Barnomsorgens läsmiljö måste tilltala tvärs över olika sociala och kulturella gränser samt åldersgränser. För att läsning ska upplevas som attraktivt är det viktigt att läsmiljön också upplevs som attraktiv och lockande.⁷³

Att samverka med hemmet är en del av verksamhetskulturen inom barnomsorgen.⁷⁴ För en god språkutveckling hos barnet behövs en gemensam förståelse för hur man som förebild påverkar barns utveckling till läsare. Barn som ser vuxna och äldre barn läsa eller använda texter på olika sätt lär sig att uppskatta och använda tryckt material själva. Här är vårdnadshavarna och andra vuxna runt barnet en viktig resurs. Målet för en läsande förebild är att få barn att intressera sig för text och språkets uttrycksmöjligheter samt att etablera ett livslångt engagemang för läsning. Barnomsorgen har goda förutsättningar, att samverka med familjer i att uppmuntra och stimulera barnets intresse för läsning och barnets språkutveckling på konstruktiva sätt.⁷⁵

Barn med annat modersmål än svenska

Barnomsorgen ska stödja barn med annat modersmål än svenska och ge dem en god grund för sin kulturella och språkliga identitet.⁷⁶ I den värdegrund och i den pedagogiska grundsynen som beskrivs i läroplanen samt i beskrivningarna av nyckelkompetenserna och lärområdena betonas också att barnomsorgen är en social och kulturell mötesplats. En mötesplats som förväntas förstärka förståelsen för kulturell mångfald och förbereda barn och ungdomar för ett liv i en alltmer internationaliserad värld.

Tiden i barnomsorgen är viktig för ett barn med annat modersmål än svenska på grund av att den sociala miljön runt ett barn spelar en stor roll för språkutvecklingen. För att bygga upp andraspråket svenska och kunna kommunicera på språket i barnomsorgen och vid andra tillfällen behöver ett barn med annat modersmål än svenska ges möjlighet att utveckla en kommunikativ språkförmåga. Det betyder att få möjlighet att reflektera kring om hur det svenska språket är uppbyggt och strukturerat, s.k. organisatorisk kompetens (ljud/skrift,

⁷² Ann S. Pihlgren. Högläsning. 2019. <http://lasochskrivportalen.skolverket.se>

⁷³ Förskola Läsmiljö – att skapa rum för läsande i förskolan. 2016. <http://lasochskrivportalen.skolverket.se>

⁷⁴ LL om barnomsorg och grundskola, (2020:32) 3 §, del I

⁷⁵ Förskola Läsmiljö – att skapa rum för läsande i förskolan. 2016. <http://lasochskrivportalen.skolverket.se>

⁷⁶ LL om barnomsorgs- och grundskola (2020:32) 6 § del I

ordförråd, grammatik, textuppbyggnad), kunskap om hur språket används, s.k. pragmatisk kunskap, och kunskap om vad som för tillfället är det bästa sättet att uttrycka sig, s.k. strategisk kompetens⁷⁷. Detta kan stöttas av ett språkutvecklande arbetssätt, vilket beskrivs ovan.

Det är viktigt att verksamheten har ett uppmuntrande och inkluderande förhållningssätt till barnets språk, vilket innebär att barnets språk, erfarenheter, förkunskaper och egna tankar räknas och berikar arbetet i verksamheten. I detta arbete kan exempelvis digitala hjälpmedel vara ett stöd.⁷⁸

För att stöda barn med annat modersmål att utveckla sina kunskaper i svenska är det viktigt att all personal arbetar språkutvecklande och genom att se över vilket stöd som kan ges genom allmänpedagogiskt stöd. Utifrån barnets behov kan det behövas specialbarnomsorg i form av specialpedagogiskt eller mångprofessionellt stöd. Detta stöd utarbetas i enlighet med det som beskrivs i kapitel 6.

Flerspråkiga barn är ofta bärare av fler kulturer, vilket också behöver beaktas inom barnomsorgen. Enligt Barnkonventionens artikel 30 ska barn som tillhör en minoritet ha rätt till sitt kulturliv, religion och språk. Barnomsorgspersonalens roll är att bekräfta barnets bakgrund och agera i enlighet med det som beskrivs i lagstiftning och läroplanen. Vårdnadshavaren har det huvudsakliga ansvaret för att barnet lär sig får tillgång till hemmets kulturbakgrund.⁷⁹

Det är viktigt att barnomsorgens personal får tillgång till fortbildning inom områden såsom mångfald och flerspråkighet för att på bästa sätt möta och stöda barnet. Det åligger utbildningsanordnaren att se till att personalen får möjlighet att delta i fortbildning som upprätthåller och utvecklar yrkesskickligheten.⁸⁰

4.4 Dokumentation inom barnomsorgen

Målsättningen för barnomsorgen är att verksamheten ska bedrivas i nära samverkan med hemmet, ha barnets ålder och individuella behov som utgångspunkt och främja en allsidig fysisk, emotionell, social och kognitiv utveckling. Barnet ska ges möjlighet att påverka verksamhetsinnehållet utifrån sin mognadsgrad.⁸¹ Med hjälp av dokumentation ges möjlighet att följa barnets utveckling och lärande men också analysera och utvärdera verksamhetens kvalitet. För att dokumentationen ska vara relevant och ändamålsenlig behöver den ha ett tydligt syfte som utgår från läroplanen. Allt man gör, även all dokumentation, skall i första hand gagna barnet.

Det är viktigt att respektera barnets integritet vid all dokumentation. För att barnets integritet ska kunna respekteras i frågor som rör dokumentation är det viktigt att barnet upplever att hen har möjlighet att neka

⁷⁷ Axelsson, M. 2019. Artikel 1 - Andraspråksinlärning och flerspråkighet i den flerspråkiga förskolan med fokus på barn med ett annat modersmål än svenska som nyligen anlänt till Sverige. Skolverket. Stockholm

⁷⁸ Håland-Anveden, P. 2017. Främja barns språkutveckling. Skolverket. Modul: Flera språk i barngruppen. Del 2: Språkutvecklande arbetssätt. Stockholm

⁷⁹ Landskapsregeringens program för integrationsfrämjande 2020–2023

⁸⁰ LL om barnomsorg och grundskola (2020:32) 6§ del V

⁸¹ LL om barnomsorg och grundskola (2020:32), 1 §, del II.

till att bli till exempel fotograferad. Att göra barnet delaktigt i hur och vad som ska dokumenteras är en del i att värna om barnets integritet vid dokumentationstillfällen.

Fritidshemmen kan med fördel i tillämpliga delar i verksamheten inspireras av innehållet i kapitel 4.4 som berör dokumentation.

4.4.1 Pedagogisk dokumentation

Pedagogisk dokumentation är ett arbetssätt för att planera, genomföra, utvärdera och utveckla barnomsorgens verksamhet. Pedagogisk dokumentation hör ihop med ett utforskande arbetssätt som bygger på ett gemensamt experimenterande och undersökande som inkluderar både barn och personal. Syftet med pedagogisk dokumentation är att förverkliga verksamheten utgående från barnen. Den information och förståelse som dokumentationen bidrar till ska användas till exempel för att arbetssätten, lärmiljöerna, verksamhetens mål, metoderna och innehållet kontinuerligt ska kunna anpassas enligt barnens intressen och behov.

Pedagogisk dokumentation fokuserar på processer av lärande och innehåll i praktiken som kan observeras i vardagen. Utgångspunkt för observationerna kan vara ett förutbestämt kunskapsområde i ett projekt, lärområden eller andra aspekter av det pedagogiska arbetet. Observationsmaterialet ligger sedan till grund för analys av barnens lärande (tillsammans med barn, vårdnadshavare eller kollegor) och därefter blir det personalens uppgift att utmana det som tycks intressera och engagera barnen i förhållande till det som erbjuds. Pedagogisk dokumentation är en metod kan synliggöra praktiken och på detta sätt bilda underlag för samtal och utvärdering av densamma. Barnens intresse och engagemang bildar utgångspunkt och blir i samband med personalens tankar och idéer grund för det fortsatta arbetet. Arbetssättet är utforskande på så sätt att det i olika pedagogiska situationer inte finns en på förhand bestämd utgång utan det finns en öppenhet för improvisation och omplanering.⁸²

Det som gör dokumentationen pedagogisk är att man i arbetslaget jobbar utifrån pedagogiska målsättningar och dokumenterar den verksamhet som pågår där dessa målsättningar blir synliga och konkreta. Personalen utgår från barnens behov och de pedagogiska målsättningarna, som de tillsammans ställt, och diskuterar utifrån dem det dokumenterade materialet. Pedagogerna reflekterar över materialet och använder sig av sina reflektioner i den framtida verksamheten på sätt eller annat. Pedagogisk dokumentation kan på så sätt påverka och utveckla verksamheten. Om ingen reflektion görs över det dokumenterade är dokumentationen inte lika relevant med tanke på planeringen och utvärderingen av barnets utveckling och lärande och då är det inte fråga om pedagogisk dokumentation. Reflektion är därför ett viktigt begrepp inom pedagogisk dokumentation och handlar om pågående föränderliga tankeprocesser.

⁸² Alnervik, K. 2013. Men så kan man ju också tänka. Pedagogisk dokumentation som förändringsverktyg i förskolan. Högskolan i Jönköping

Man kan via det dokumenterade materialet (en anteckning, ett fotografi, en observation, ljudupptagning, en teckning, pyssel, diskussioner, samtal, lekar) bättre se vad barnet intresserar sig för, vilka frågor hen vill ha svar på, vad det enskilda barnet vill lära mer om och anpassa verksamheten efter det. Framför allt kan man med dokumentationen synliggöra barnets intressen, behov och den egna läroprocessen, både för personalen och för barnet självt.⁸³ Det är viktigt att dokumentationen kopplas samman med lärområdena, nyckelkompetenserna, barnets egen läroprocess och den pedagogiska verksamheten överlag. Att dokumentera vid flera olika tillfällen hjälper att till exempel få syn på barnets förändrande kunnande och färdigheter, om barnets intresse har breddat och om barnet är i behov av stöd för sin utveckling och sitt lärande i förhållande till lärområdena.

Den pedagogiska dokumentationen kännetecknas av:⁸⁴

- att den är systematisk och planerad
- att den utgår från barnen, deras behov och att de aktivt medverkar i den
- att personalen i början sätter upp pedagogiska målsättningar utifrån lärområden och att dessa står i fokus i dokumentationen
- att den påverkar den fortsatta pedagogiska verksamheten
- att personalen analyserar och diskuterar dokumentationen med varandra, och har fokus på lärande utgående från de mål som personalen ställde i början av processen
- att man diskuterar den med barnet och visar vad barnet lärt sig med hjälp av det dokumenterade materialet
- att man kan urskilja och diskutera det enskilda barnets eller gruppens läroprocess utgående från dokumentationen
- att den görs utgående från de mål som finns för barnomsorgens verksamhet och barnets

Pedagogisk dokumentation innebär också en pedagogisk planering, där personalen utgår från barnet. Personalen planerar då inte verksamheten långt på förhand utan utifrån barnets behov. Viktiga frågor är: Vad behöver barnen för sorts stöd i den här gruppen? Vilka är de enskilda barnets behov? Vilka likartade behov finns det? Vad intresserar sig barnet för? Utgående från sin egen kompetens och läroplanens intentioner fastställer personalen tydliga målsättningar, något de önskar stärka och utveckla hos barnet. Personalen planerar projektbaserat så att barnets behov och målsättningarna harmoniserar med barnets intressen och frågor.

I barnomsorgen ska också barnet få vara delaktigt i dokumentationen och personalen ska arbeta för att göra barnet delaktigt i dokumentationen på många olika sätt. Barnet kan själv dokumentera sådant som är viktigt för hen på ett för barnet lämpligt sätt, till exempel genom att fotografera, skapa, videofilma eller skriva, för att personal och barn sedan tillsammans går igenom barnets dokumentation och antecknar sådant som kommer

⁸³ Holm,P &Aledin,S. 2019. PEDAGOGISK DOKUMENTATION - vad, hur och varför?.www.moilo.fi. Helsingfors

⁸⁴ Holm,P &Aledin,S. 2019. PEDAGOGISK DOKUMENTATION - vad, hur och varför?.www.moilo.fi. Helsingfors

fram i diskussionerna. Barnets dokumentation ska användas aktivt i den pedagogiska dokumentationsprocessen. Den utgör underlag för reflektion och utvecklingen av verksamheten.

Den pedagogiska dokumentationen blir ett redskap för att synliggöra barnets utveckling och lärande för barnet själv men också för vårdnadshavarna. När dokumentationen går igenom tillsammans med barnet, vårdnadshavarna och personalen hittar man olika synvinklar. Genom att diskutera dem skapas en helhetsbild av barnets lärande och utveckling. Under de individuella samtalen som förs mellan föräldrar och personal har personalen en möjlighet att visa delar av den pedagogiska dokumentationen som just handlar om ett enskilt barn. Personalen kan visa föräldrarna barnets lärprocesser och tillsammans utstaka nya målsättningar för barnet genom att tillsammans reflektera och diskutera utifrån det samlade material i loggen för barnets utveckling och lärandeprocesser. (se 4.4.3)

4.4.2 Pedagogisk dokumentation på grupp- och personalnivå

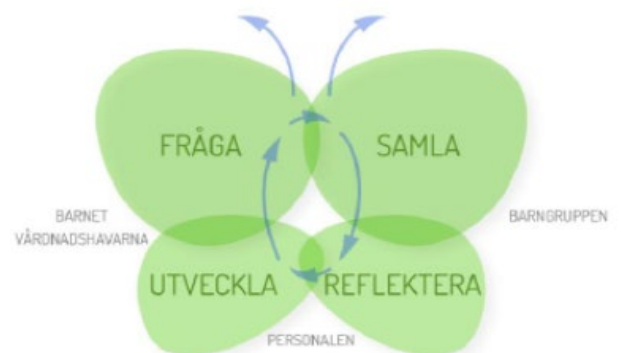
Med hjälp av den pedagogiska dokumentationen kan man lyfta fram och bemöta barnets intressen och teman för det gemensamma lärandet och utforskandet i barngruppen. I planeringen av lärandet och den pedagogiska verksamheten inom barnomsorgen är den pedagogiska dokumentationen ett verktyg som samlar ihop barnens intressen och behov och de olika lärområdena så att de bildar en vardag där målen för mångsidig kompetens och barnens välbefinnande prioriteras. Gruppdokumentation kan användas för att få syn på de förutsättningar verksamheten ger för barnets utveckling och lärande. Den kan till exempel visa hur miljöerna används av barnet, hur talutrymmet fördelas i barngruppen eller vilka metoder arbetslaget använder för att stimulera barnets språkutveckling.

Det dagliga arbetet med barnet är en viktig utgångspunkt för professionella reflektioner i det kollegiala lärandet. I den pedagogiska dokumentationen är observation av barnet en mycket viktig del. Arbetssättet utvecklar och stöder såväl barnens växande, lärande och utveckling som personalens yrkeskompetens och lärande. Genom att använda pedagogisk dokumentation i den professionella utvecklingen som en del i det kollegiala lärandet kan viktiga frågor inom barnomsorgen lyftas fram för diskussion, arbetet görs meningsfullare och valet av utvecklingsområden underlättas.

Genom att dokumentera kan arbetslaget bland annat:

- se vilka förutsättningar arbetslaget ger för barnens lärande
- ta reda på hur lärmiljön bidrar till barnens utveckling och lärande
- få syn på barnens tidigare erfarenheter och kunnande
- få kunskap om vad barnen utforskar och hur de lär sig
- få reda på vad barnen uppfattar som intressant, roligt och meningsfullt
- kartlägga vilka möjligheter barnen har till delaktighet och inflytande.

Bild från www.opf.fi/sv

4.4.3 Lärlogg för barnets utveckling och lärandeprocesser

För att kunna följa varje barns utveckling och lärande behöver det finnas dokumentation för alla barn i daghemsverksamhet inom barnomsorgen och dokumentationen behöver analyseras utifrån vilka möjligheter det enskilda barnet får för att kunna utvecklas och lära. När dokumentationen sker kontinuerligt och systematiskt är det möjligt att följa och analysera hur verksamheten stimulerar och utmanar barnet i deras utveckling och lärande. Det är först när varje barns möjligheter till utveckling synliggörs som det går att utvärdera hur man i verksamheten arbetar mot målen i läroplanen. Barnet själv skall kunna gå tillbaka och se över sin lärandeprocess, hen behöver själva få se att hen lärt sig och utvecklats.

Då barnet börjar i barnomsorgen påbörjas en lärlogg för barnets utveckling och lärandeprocesser, där barnets samlade pedagogiska dokumentation sparas och kopplas till verksamhetens mål och lärområden. Material samlas i lärloggen under barnets tid i barnomsorgen utgående från den pedagogiska dokumentationen, arbetet med olika projekt, teman och det lärande som barnet påvisar. Barnets utveckling och lärandeprocesser ska sedan med hjälp av materialet i lärloggen följas upp minst en gång per år i samband med ett utvecklingssamtal tillsammans med vårdnadshavare. Under samtalet får vårdnadshavare möjlighet att framföra sina synpunkter, vilka noteras i lärloggen. Dokumentationen följer med barnet genom barnomsorgen.

Då barnets utveckling och lärandeprocess följs upp deltar de personer som ansvarar för barnets utveckling och lärande och omsorg tillsammans med vårdnadshavaren och barnet. Vid daghemmen ansvarar en lärare inom barnomsorgen/förundervisningen för att barnets lärlogg utarbetas och utvärderas. Speciallärare inom barnomsorgen deltar om det finns behov av specialbarnomsorg. Sakkunniga och andra parter som stödjer barnets utveckling och lärande deltar vid behov.

Då barnets utveckling och lärandeprocess följs upp är det viktigt att känna till och beakta:

- personalens iakttagelser och uppfattningar om barnets utveckling och lärande kopplat till lärområden
- barnets egna åsikter och tankar kring sitt kunnande, lärande och välbefinnande
- barnets förmågor och styrkor utifrån lärområden
- barnets intresseområden och individuella behov
- barnets språkliga, kulturella och livsåskådningsmässiga bakgrund.
- tidigare uppföljningar av loggen
- skolberedskapsobservationen
- behov av stöd för utveckling och lärande
- vårdnadshavarnas synpunkter

Då barnets utveckling och lärandeprocesser följs upp ska fokus särskilt läggas på hur verksamheten organiserats och hur pedagogiken genomförts. Innan läroplikten inleds genomför speciallärarna i barnomsorgen en skolberedskapsobservation, vilken också ska ingå i lärloggen.

Pedagogisk dokumentation är viktigt för att upptäcka behov av stöd. Då barnets utveckling och lärandeprocesser följs upp ska man vid behov ange barnets behov av stöd för utveckling och lärande och hur stödet ska genomföras. Detta nedtecknas i en plan för barnets stöd för utveckling och lärande, SUL, och är en del av lärloggen. I kapitel 6 beskrivs närmare arbetsgången för planen för stöd för utveckling och lärande.

Illustration över innehållet i lärloggen för barnets utveckling och lärandeprocesser

Inom fritidshemmet och lekverksamheten behöver inte barnets utveckling och lärande samlas i en lärlogg. Fritidshemmet behöver dock i arbetsplanen beskriva samverkan med vårdnadshavare och ett led i att skapa goda rutiner för detta är att kunna samtala kring barnets tid i fritidshemmet. Därför kan fritidshemmen med fördel också använda sig av samma princip där pedagogisk dokumentation samlas i enlogg/portfolio för att ha som utgångspunkt vid samtal med vårdnadshavarna.

Landskapsregeringen förtydligar hur lärloggen ska utformas i närmare anvisningar med mall.

4.5 Sekretess inom barnomsorgen

Handlingar som innehåller uppgifter om personliga eller ekonomiska omständigheter som gäller ett barn, medlemmar av barnets familj ska hållas hemliga. En sekretessbelagd handling eller en kopia eller utskrift av en sådan handling får inte visas för eller lämnas ut till utomstående.⁸⁵ Personal får inte för utomstående röja vad han eller hon vid skötseln av sina uppgifter enligt denna lag fått veta om personliga eller ekonomiska omständigheter som rör ett barn eller medlemmar av barnets familj, om inte den berörda personen gett sitt samtycke till detta. Om den berörda personen inte själv kan bedöma innebörden av samtycket, ska samtycket begäras av vårdnadshavaren.

Trots bestämmelserna kring detta har personalen rätt att **utan samtycke** lämna uppgifter till varandra och till organ inom kommunens förvaltning som är **nödvändiga** för att ett barns barnomsorg och skolgång ska kunna ordnas på ett ändamålsenligt sätt. En barnomsorgs- och utbildningsanordnare också rätt att avgiftsfritt få nödvändiga uppgifter av social- och hälsovårdsmyndigheterna om uppgifterna behövs för att kunna ordna barnomsorgen för ett barn. I dessa fall behöver vårdnadshavaren underrättas om detta och om vilken information som överförs.⁸⁶ Vid övergångar finns rätt att lämna över uppgifter så att den tidigare anordnaren av barnomsorg får föra över uppgifter som är nödvändiga för ordnande av barnomsorgen på ett ändamålsenligt sätt till den blivande anordnaren. Bestämmelsen kan tillämpas då barnet övergår från barnomsorg till grundskola och då ett barn byter daghem.⁸⁷

Oberoende av skyldigheten att iaktta sekretess har personalen också rätt att anmäla uppgifter som är nödvändiga för bedömningen av ett hot mot liv eller hälsa eller för förhindrande av en hotande gärning, om han eller hon vid fullgörandet av uppgifterna har fått kännedom om omständigheter som ger skäl att misstänka att någon löper risk att bli utsatt för våld till polisen.

Personal som får vetskap om ett barn vars behov av vård och omsorg förutsätter att behovet av barnskydd utreds **är skyldiga att anmäla** om detta till det organ som svarar för socialvården i kommunen.⁸⁸

4.5.1 Sekretess gällande individuell dokumentation om barnet

Loggen för barnet utveckling och lärandeprocess, BUL, samt planen för stöd för utveckling och lärande, SUL, är sekretessbelagda. Då ett barn övergår från barnomsorgen till grundskolan överförs uppgifter som är nödvändiga för att ett barns barnomsorg och skolgång ska kunna ordnas på ett ändamålsenligt sätt.⁸⁹

⁸⁵ LL om barnomsorg och grundskola, (2020:32) 9 §, del V

⁸⁶ LL om barnomsorg och grundskola, (2020:32) 11 §, 3 mom. del V

⁸⁷ LL om barnomsorg och grundskola, (2020:32) 9 §, del V

⁸⁸ LL om barnomsorg och grundskola, (2020:32) 9 §, del V

⁸⁹ LL om barnomsorg och grundskola, (2020:32) 9 §, del V

Bestämmelserna kring sekretess innebär att materialet i loggen för barnets utveckling och lärandeprocess inte överförs i sin helhet, utan övergår till föräldrarna. Däremot överförs information som framkommit genom skolberedskapsobservationen och som anses nödvändig för ordnande av barnets skolgång, och i de fall en aktuell plan för barnets utveckling och lärande finns överförs även nödvändig information som framkommer i denna, samt annan information personalen (som innefattas av sekretessbestämmelsen) bedömer som nödvändig. Om detta skall vårdnadshavarna informeras.

4.6 Övergångar inom barnomsorgen

Övergången från hemmet, från den tidigare barnomsorgen till förundervisningen och från förundervisning till skolan är viktiga skeden i barnets liv. En smidig övergång främjar barnens känsla av trygghet och välbefinnande samt deras förutsättningar för tillväxt och för att lära sig. Rutiner vid övergångarna ska beskrivas i arbetsplanen och utvärderas och utvecklas genom samarbete bland personalen. Respons från vårdnadshavarna ska också beaktas. Barnomsorgen ansvarar över att skapa förutsättningar för att samarbetet med vårdnadshavarna ska kunna fungera. För att ett lyckat samarbete ska vara möjligt förutsätts att personalen är aktiv och har kontakt med hemmen. Det är viktigt att personalen lyssnar, är lyhörd, öppen och ärlig i kommunikationen med vårdnadshavarna för att skapa goda förutsättningar för trygga övergångar för barnet. I loggen för utveckling och lärande kan övergångarna dokumenteras, diskuteras och utvärderas. Information som är nödvändig för anordnande av stöd för lärande och utveckling överförs när barnet övergår från en enhet till en annan eller från ett utbildningsstadium till följande. Vid övergångarna och i synnerhet vid beslut om att inleda grundskolan vid en avvikande tidpunkt ska man även utnyttja den sakkunskap som tidigare och framtida lärare har om barnets växande och lärande.

Från hemmet till barnomsorg

Samarbetet med vårdnadshavarna börjar då barnet beviljats en plats inom barnomsorgen och det för barnet sker en övergång från hem till barnomsorg. Före den egentliga starten ges varje barn möjlighet till inskolning för att garantera en så trygg och bra start som möjligt för det enskilda barnet. Inskolningen utformas enligt barnets behov. Under inskolningen är vårdnadshavarna (eller annan anknytningsperson) närvarande på barnomsorgsenheten. Målet med inskolningen är att barnet successivt i egen takt, med vårdnadshavaren nära till hands bekantar sig med enhetens verksamhet.

Inom barnomsorgen

Då barnet byter grupp inom eller mellan barnomsorgsenheter bör personalen vara uppmärksam på hur en sådan övergång kan ske med tanke på barnets bästa. Personalen ska då i samråd med vårdnadshavarna planera för att skapa en så trygg övergång som möjligt för barnet. Ibland kan det med tanke på barnets bästa vara aktuellt med en kort inskolning.

Från förundervisning till grundskola

Förundervisningen och grundskolan ska på ett förtroendefullt sätt samverka med varandra för att stödja barnets/elevens utveckling, livslånga lärande och skapa en innehållsmässig kontinuitet. Barnet i förundervisningen ska få bekanta sig med grundskolans nybörjarundervisning och den kommande skolmiljön. Rätten till skolgång börjar då barnet blir läropliktigt men kommunen kan på ansökan av vårdnadshavaren av särskilda skäl ge ett barn rätt att börja sin skolgång ett år tidigare eller ett år senare än det år då barnet blir läropliktigt.⁹⁰

Skolberedskap

Tidpunkten för skolstarten kan variera och vid behov kan barnets beredskap att börja i skolan övervägas. Här beaktas barnets sociala och emotionella mognad samt även kognitiv, språklig, matematisk, kroppslig och motorisk mognad. En viss självständighet i vardagssituationer samt intresse och nyfikenhet för lärandet underlättar skolstarten. Speciallärarna i barnomsorgen genomför, i samarbete med lärarna i barnomsorg/förundervisning, en skolberedskapsobservation och hänsyn tas till relationen mellan barnets beredskap och vad ett eventuellt uppskovsår i daghemmet kunde ge. Skolberedskapsobservationen görs som ett komplement till det som redan dokumenterats i barnets lärlogg under barnets tid inom barnomsorgen. Då alternativ diskuteras och övervägs ska vårdnadshavarna informeras i ett så tidigt skede som möjligt. Vid tidigare- eller senarelagd skolstart dokumenteras detta i barnets lärlogg.

Vid en eventuell tidigare- eller senarelagd skolstart ska vårdnadshavaren lämna in en ansökan till ansvarig nämnd i kommunen. Nämnden har en skyldighet att se till att ett ärende utreds tillräckligt och på behörigt sätt och skaffa den information och den utredning som behövs för att ärendet skall kunna avgöras. Det åligger vårdnadshavaren att lägga fram en utredning och påvisa grunder för sina yrkanden.⁹¹

Rutinerna för samarbete mellan förundervisningen och grundskolan

Anordnaren av förundervisningen ska skapa sådana samarbets- och informationsrutiner mellan barnomsorg och grundskola så att övergången sker så smidigt som möjligt, och stödjer barnens växande och lärande. Rutiner ska beskrivas i kommunens plan för samarbete och övergång för barnomsorg till skola och innehålla möjligheter att diskutera med barnet och vårdnadshavaren om mål, uppdrag och förfaringssätt. Målet är att barnen och vårdnadshavarna bekantar sig med lärmiljöerna, verksamheten och personalen i förskole- och nybörjarundervisningen innan undervisningen inleds. Barn och vårdnadshavare till barn som övergår till grundskola ska också informeras om fritidshemsverksamheten i kommunen.

⁹⁰ LL om barnomsorg och grundskola, (2020:32) 2 §, del III

⁹¹ Förvaltningslag, (2008:9), 26§

4.7 Utvärdering av barnomsorgen

Ett bra kvalitetsarbete bygger på att barnomsorgen planerar, följer upp och utvärderar sitt eget arbete, tar tillvara resultaten och omsätter dem i olika åtgärder för att utveckla verksamheten. Det är kommunens ansvar att se till att enheten har förutsättningar att göra detta.⁹² Genom utvärdering kan enheten fånga upp vad som fungerat bra och vad som fungerat mindre bra. Det är viktigt att alla parter, barnen, vårdnadshavarna, ledningen och personalen, utvärderar verksamheten. Då enheten arbetar med den pedagogiska dokumentationen på grupp- och personalnivå såsom beskrivs i 4.4.2 skapas en god grund för utvärdering av verksamheten.

Inom barnomsorgen bör man kontinuerligt utvärdera hur läroplanen har förverkligats i verksamheten. Utvärderingen kan fokusera på bland annat personalens kommunikation med barnen, stämningen i gruppen, pedagogiska arbetssätt, verksamhetens innehåll, samarbetet med hemmen, barnhälsan, personalresurserna, utrymmena eller lärmiljöerna. I ett daghem ansvarar daghemsföreståndaren för att möjliggöra och följa upp utvärderingen medan det i ett fritidshem ansvaras över av rektor eller daghemsföreståndare. Resultaten av utvärderingen ska fungera som ett instrument för verksamhetens interna utveckling och vid behov leda till justeringar av verksamhetsidé och arbetsrutiner. Uppföljningen och utvärderingen syftar alltså till att synliggöra resultat och ge underlag för eventuella förändringar. Det är inte bara fråga om att kontrollera hur ansvaret fullföljts utan en fråga om hur arbetet ska fortsätta och utvecklas.

Daghemsföreståndaren eller rektor behöver planera hur uppföljningen och utvärderingen ska genomföras och på vilket sätt enhetens viktigaste kontaktnät och kringgrupper, bland annat vårdnadshavare och andra enheter inom barnomsorgen, ska medverka och informeras. Det är viktigt att personalen och barnen tillsammans utvärderar sitt gemensamma arbete. Personalens målinriktade och systematiska självvärdering har en central roll i att upprätthålla och utveckla kvaliteten inom barnomsorgen. Den pedagogiska dokumentation som har samlats in under en längre tid är en viktig del av utvärderingen av den pedagogiska verksamheten och personalens självvärdering av verksamheten.

Kommunfullmäktige ska anta en utbildningsstadga för barnomsorgen och grundskolan och kommunen har ansvar över att planera, genomföra, uppfölja och utvärdera barnomsorgen i kommunen.⁹³ Utbildningsstadgan ska innehålla de allmänna grunderna för barnomsorgens och grundskolans verksamhet. Utbildningsstadgan ska skickas till landskapsregeringen för kännedom, eftersom landskapsregeringen har det övergripande ansvaret för utvecklingen av barnomsorgen.⁹⁴ Kommunen bestämmer själv vilka metoder som ska användas vid utvärderingen på kommun- och enhetsnivå. Det är viktigt att de lokala beslutsfattarna, vårdnadshavarna och personalen inom barnomsorgen har aktuell information om hur barnomsorgen genomförs och om dess kvalitet. Ålands miljö- och hälsoskyddsmyndighet är tillsynsmyndighet för barnomsorgen.

⁹² LL om barnomsorg och grundskola, (2020:32) 43 §, del II

⁹³ LL om barnomsorg och grundskola, (2020:32) 42–43 §, del II

⁹⁴ LL om barnomsorg och grundskola, (2020:32) 2 §, del II

5. LÄROMRÅDEN INOM BARNOMSORGEN

För att planera en kvalitativ barnomsorg och för att stöda barnets utveckling och lärande är det viktigt att det råder balans mellan social, emotionell, fysisk och kognitiv utveckling. Därför är det viktigt att i planeringen av verksamheten beakta och känna till betydelsen av lek, kontakt med naturen, musik, konst och fysisk aktivitet. Det är också centralt att man i verksamheten främjar barnets deltagande, initiativ, och självständighet, att problemlösning och kreativitet får ta plats och att uppmuntra sådant lärande som omfattar resonemang, undersökning och samarbete.⁹⁵ Utifrån detta ska lärarna i barnomsorg tillsammans med barnet planera och genomföra en mångsidig och helhetsskapande pedagogisk verksamhet med utgångspunkt i fem lärområden.

Dessa fem lärområden är likvärdiga och barnet har rätt att få mångsidiga upplevelser inom de olika lärområdena. Personalen ska se till att den pedagogiska verksamheten, som planeras av lärare i barnomsorg, men förverkligas av hela arbetslaget tillsammans, främjar utvecklingen och lärandet hos barn i olika åldrar.

Lärområden inom barnomsorgen:

- Språk och kommunikation
- Skapande, kultur och estetiska uttrycksformer
- Mångfald, gemenskap och samhälle
- Matematiskt tänkande, hållbarhet och utforskande
- Kropp, hälsa och utveckling

Det är viktigt att alla barn har möjlighet att lära sig och få arbeta i egen takt och utveckla sina färdigheter i mångsidiga lärmiljöer i växelverkan med andra barn, läraren och den övriga personalen. Syftet med lärområdena är att erbjuda barnet nya och inspirerande lärandeupplevelser och möjligheter att arbeta med uppgifter som innehåller lämpliga utmaningar i lärandet. Barnets olika behov av stöd ska beaktas i verksamheten och barnet ska ges tillräckligt stöd genast när behov uppstår.

För varje lärområde beskrivs den pedagogiska *verksamhetens uppdrag*. Varje barn ska ges möjlighet att utveckla olika förmågor, intressen och färdigheter kopplat till uppdraget inom de olika lärområdena, utifrån var hen själv befinner sig i sin utveckling och lärandeprocess. De förmågor barnen ska ges möjlighet att utveckla beskrivs under rubriken *verksamhetsmål*. Efter att de olika förmågorna presenterats följer också en beskrivning av *arbetssätt och tänkbart innehåll*, aktiviteter, förhållningssätt och metoder som gynnar barnets möjlighet till att utvecklas inom lärområdet. **Beskrivningen av arbetssätt och innehåll skall inte ses som en komplett redogörelse utan som inspiration och vägledning i arbetet, där också mycket annat ingår.**

⁹⁵ Europeiska Unions råd. Rekommendation om förskoleverksamhet och barnomsorg av hög kvalitet. (2019/C 189/02)

Förundervisningen

Under förundervisningsåret arbetar man utifrån samma lärområden som berör hela barnomsorgen, men med förstärkt fokus på skolförberedande centralt innehåll. Det centrala innehåll som ska behandlas under förundervisningsåret presenteras under rubriken centralt innehåll för förundervisningsåret. Även om innehållet är skolförberedande skall det bearbetas med leken som utgångspunkt och genom mångsidiga arbetssätt, med konkret och visuellt material och genom ett gemensamt utforskande.

Arbetsområden för fritidshemmen beskrivs i kapitel 7 och lekverksamheten beskrivs i kapitel 8.

5.1 Språk och kommunikation

Uppdrag

Barnomsorgen har som uppdrag att stödja utvecklingen av barnens språkliga kunskaper och färdigheter samt deras språkliga identiteter och att stärka barnets intresse och nyfikenhet för språk, texter och kulturer. Barn kan lära sig flera språk samtidigt, till exempel så att språken utvecklas och används på varierande sätt i olika sammanhang. Inom verksamheten ska man ta hänsyn till att barn lever i olika språkliga miljöer. Språkbruket och sättet att kommunicera varierar mellan hemmen och i vissa hem talas det flera språk. I barnomsorgen ska språklig och kulturell mångfald synliggöras i samarbete med vårdnadshavarna, vilket stödjer utvecklingen av barnets språkliga identiteter. Med tanke på språkinläringen är det viktigt att vara medveten om att barn i samma ålder kan befinna sig i olika skeden av språkutvecklingen.

Verksamhetsmål för barnomsorgen

I barnomsorgen ska barnet ges möjlighet att:

- öva sin språkliga medvetenhet genom fonologiska övningar som genomförs på ett systematisk, strukturerat och kontinuerligt sätt
- utveckla sitt intresse för berättelser, bilder och texter i olika medier, såväl digitala som andra
- utveckla sin förmåga att ställa frågor, återberätta, förklara och diskutera i olika sammanhang
- utveckla sitt intresse för skriftspråk samt förståelse för symboler och hur de används för att förmedla budskap
- få handledning i utvecklandet av olika finmotoriska färdigheter så som penngrepp, utgående från barnets eget intresse och initiativ
- utveckla ett språkligt intresse och ett rikt, inkluderande och ett nyanserat språk
- utveckla sin förmåga lyssna och öva taltur
- utveckla förmågan att använda bilder, föremål och tecken som stöd för kommunikationen
 - teckenspråk, om barnet har hörselnedsättning, är döv eller av andra skäl har behov av teckenspråk
- på ett mångsidigt sätt ta del av barnlitteratur och lyssna till olika texter och diskutera dem tillsammans
- inspireras att tillsammans och på egen hand känna igen och producera bokstäver och ord på olika sätt utgående från sin förmåga och sitt intresse i för dem relevanta sammanhang
- utveckla sin förmåga att uttrycka och kommunicera känslor
- tillsammans iaktta olika språk och i synliggöra de språk som talas i barngruppen och i närmiljön.

Centralt innehåll för förundervisningen

Under förundervisningsåret ska verksamheten fokusera på att:

- barnet får fördjupa sin språkliga medvetenhet genom fokus på språkets uppbyggnad av ord, stavelser och ljud och genom fonologiska övningar som genomförs på ett systematisk, strukturerat och kontinuerligt sätt
- barnet får producera egna berättelser på ett lekfullt sätt
- handleda barnet i ett ändamålsenligt penngrepp
- barnet får prova på använda tangentbord och andra digitala verktyg för sitt skrivande.
- barnet övar på att återberätta, visualisera och bekanta sig med vad som står mellan raderna i berättelser
- barnet tillsammans och på egen hand övar sig i att känna igen och bekanta sig med att producera och avkoda bokstäver och ord
- reflektera kring säker, ansvarsfull, inkluderande och hänsynsfull kommunikation, även i digitala sammanhang.

Arbetsätt och innehåll

Personalen i verksamheten verbalisera den dagliga verksamheten (t.ex. känslor, föremål, handlingar) och erbjuder en mångfald av språkliga modeller samt använder ett rikt och korrekt språk. Personalen ser till att det finns utrymme och strukturer för barnet att utveckla sin språkliga medvetenhet genom fonologiska övningar som genomförs under ledning av personalen på ett systematisk, strukturerat och kontinuerligt sätt. I verksamheten lockar och uppmuntrar personalen till och ger tid för barnets berättelser, förklaringar och diskussioner. De tar del av barnets intressen och upplevelser, lyssnar aktivt, bekräftar och berikar språkligt det barnet berättar. I verksamheten skapas möjligheter och rutiner som lockar till växelverkan och berättande i små grupper. Barnets alster såsom berättelser och olika typer av kommunikation dokumenteras. Personalen läser högt för barnet och använder böcker pedagogiskt, normmedvetet och målinriktat och bekantar barnet med barnlitteratur, sagor, ramsor, sånglekar. Personalen erbjuder under högläsningen också flera olika texttyper som berättande, beskrivande och instruerande texter. Barnet får bekanta sig med olika visuella, auditiva och audiovisuella meddelanden och texter och personalen uppmuntrar barnet att lekskriva och lekläsa. Personalen visar att alla språk är lika värdefulla och barnet får använda alla sina språkliga resurser i barnomsorgen för att bidra till att barnets identitet och självkänsla stärks. I verksamheten används bilder, föremål och tecken som stöd för kommunikationen samt att barnet uppmuntras att kommunicera på olika sätt. Personalen fäster uppmärksamhet vid och berikar den språkliga lärmiljön genom att ha bilderböcker framlagda på barnets nivå, skapa lugna läshörnor, använda bilder och foton som uppmuntrar till diskussion och ha skrivna texter, ord och bokstäver synliga på barnets nivå. Personalen använder digitala verktyg för till exempel läsning/högläsning så att det tillför en ny dimension i det språkutvecklande arbetssättet.

5.2 Skapande, kultur och estetiska uttrycksformer

Uppdrag

Barnomsorgen ska stöda utvecklingen av barnets musikaliska, visuella, verbala och kroppsliga uttrycksförmåga och att låta barnet bekanta sig med traditioner, kulturarv och olika konstarter kopplat till läraområdet. Barnet ska ges möjlighet att prova på olika uttrycksformer på ett kreativt sätt. Att få uppleva olika konstformer främjar barnets förutsättningar för lärande och sociala färdigheter, en positiv självbild och förmågan att förstå och strukturera sin omvärld. Förmågan att tänka och lära sig utvecklas då barnet undersöker, tolkar och skapar mening genom att öva att uttrycka sig på olika sätt. Förmågan att fantisera och föreställa sig olika saker är central också då barnets estetiska tänkande utvecklas. Att bekanta sig med konst och olika uttrycksformer stärker barnets mångsidiga kompetenser också när det gäller delområdena multilitteracitet och förmåga att delta och påverka. Upplevelser av konst och kultur stärker barnens förmåga att ta till sig, ta del av och skapa kultur.

Verksamhetsmål för barnomsorgen

I barnomsorgen ska barnet ges möjlighet att:

- utveckla sitt intresse för kultur genom att se och uppleva konst och annan kultur på ett mångsidigt sätt i sin närmiljö
- uppleva, gestalta och kommunicera verbalt och kroppsligt genom olika estetiska uttrycksformer som bild, form, slöjd, drama, rörelse, sång, musik och dans
- konstruera, forma och skapa genom att använda olika material och tekniker även digitala
- skapa bilder genom att prova på olika tekniker, verktyg och material och inspireras att återanvända material
- utveckla sin fantasi och sin förmåga att använda fantasi i sitt skapande
- få erfarenheter av grundrytm, ordrytm och av att använda kroppen som instrument och bekanta sig med olika instrument.
- att lyssna till och uppleva musik och att iaktta ljudmiljön.
- ta del av den traditionella sånger och sånglekar utgående från intresse i barngruppen

Centralt innehåll för förundervisningen

Under förundervisningsåret ska verksamheten fokusera på att:

- barnet får prova att spela olika instrument
- barnet utvidgar sitt ordförråd genom att bekanta sig med ord och begrepp som anknyter till skapande, musik, kultur och konst.
- barnet utvidgar sin kännedom om den gemensamma sångskatten till att innefatta också sånger från hela världen.
- studera och diskutera konst
- bekanta sig med de olika grundfärgerna och vad som händer då man blandar dem
- fördjupa sina kunskaper om konstruktioner, material och tekniker i slöjd genom att till exempel modellera, sy, bygga och snickra och använda olika arbetsredskap

Arbetsätt och innehåll

Barnet får pröva att skapa bilder på olika sätt och med olika verktyg och material, till exempel genom att måla, rita, bygga och skapa mediepresentationer. Tillsammans med barnet iakttas och diskuteras bilder, konstverk, medieinnehåll och föremål som barnet själv har producerat och olika objekt i naturen och den byggda miljön. Barnet handleds i att beskriva sina tankar om budskapet i bilderna. Bilder kan studeras med avseende på till exempel färg, form, material, upphovsman, och vilka känslor de framkallar. Barnet ges möjligheter att experimentera med, undersöka och kombinera olika mjuka och hårda material samt att lära sig de tekniker som behövs i arbetet. Barnet får planera och skapa olika verk och föremål som sedan synliggörs i lärmiljöerna och diskuteras tillsammans. I samband med arbetet kan man undersöka och ta vara på såväl hantverkstraditioner som anknyter till barnens bakgrund som lokala hantverkstraditioner. Barnets förmåga att uppfatta musik, ljudnivå, ljudstyrka och klang utvecklas genom lekfull musikalisk verksamhet. Man sjunger och säger ramsor tillsammans, prövar olika instrument, lyssnar till musik och rör sig till musik. Barnet uppmuntras att uttrycka sig verbalt och kroppsligt till exempel med hjälp av drama, dans och lek.

5.3 Mångfald, gemenskap och samhälle

När barnet börjar i barnomsorgen blir livsmiljön utanför hemmet större. Utöver det egna hemmets familjekonstellation, traditioner, vanor, värderingar och åskådningar möter barnet också andra sätt att tänka och handla. Barnomsorgens uppdrag är att utveckla barnets förmåga att förstå mångfalden och samhället och att öva sig att fungera i den i en gemenskap. Genom att fundera över närmiljöns historia och aktuella frågor riktas barnets intresse mot samhällsfrågor. Att reflektera över etiska val i vardagen, utveckla sina emotionella färdigheter och att träna ett respektfullt bemötande stärker barnets sociala färdigheter. Att bekanta sig med seder och bruk, religioner och andra åskådningar i närmiljön i kombination med andra övergripande mål stödjer utvecklingen av barnets kulturella och sociala färdigheter samt mångsidiga kompetens med avseende på tänkande och lärande. Kulturen är en viktig del av barnets identitet.

Verksamhetsmål för barnomsorgen

I barnomsorgens ska barnet ges möjlighet att:

- utveckla sin sociala kompetens (kamratskap, lekfärdigheter, samarbetsförmåga och gruppsamhörighet) och öva sig i hur konflikter kan hanteras på ett konstruktivt sätt.
- bekanta sig med de religioner och övriga åskådningar som finns i närsamhället
- utveckla sin förmåga att skapa och upprätthålla relationer
- reflektera över hur ord och yttranden kan uppfattas av och påverka en själv och andra.

- få kunskap om och utveckla ett intresse för närmiljön och hembygden, åländsk kultur och åländska traditioner
- utveckla sin förmåga att uttrycka tankar och åsikter så att barnet kan påverka sin situation
- att lära sig förstå att människor är olika men ändå lika värda
- använda digitala verktyg på ett medvetet sätt som främjar lärande samt reflektera över innehåll och trovärdighet
- bekanta sig med regler för hur man för sig säkert i trafiken i närmiljön
- reflektera över frågor kring demokrati och medbestämmande

Centralt innehåll för förundervisningen

Under förundervisningsåret ska verksamheten fokusera på att:

- barnet får bekanta sig med barnets rättigheter utgående från FN:s barnkonvention
- skapa gemensamma förhållningsregler för verksamheten
- reflektera över olika livsfrågor tillsammans med andra, till exempel kamratskap, rättvisa och könsroller
- bekanta sig med historiska händelser, personer, kulturer och kulturarv som intresserar barnen
- barnet får möjlighet att utvidga sitt ordförråd genom att bekanta sig med ord och begrepp som anknyter till religioner, åskådningar, samhälle, mångfald och traditioner.
- barnet tillsammans med läraren får bekanta sig med medier och diskutera dessa utifrån intresse.

Arbetsätt och innehåll

Personalen ska stödja barnets förmåga till etiskt tänkande genom att tillsammans i barngruppen fundera på etiska frågor som förekommer i olika sammanhang eller som barnet funderar över. Etiska frågor ska behandlas så att barnet kan känna sig trygg och accepterad. Personalen stöder barnets förmåga att förstå rätt och fel, samt hur de egna valen påverkar andra genom att bland annat tillsammans med barnen i barngruppen fundera över gruppens regler och varför de behövs. Tillsammans med barnet bekantar man sig med olika åskådningar och traditioner som hänger ihop med dem, till exempel i samband med till exempel årstidsfester och evenemang samt i olika situationer i vardagen så som vid påklädning eller vid måltider. Personalen uppmärksammar barnet på att människor kan ha olika värderingar som styr deras uppfattningar och handlingar samtidigt som de förankrar barnomsorgens värdegrund. Målet är att främja ömsesidig respekt och förståelse gentemot olika åskådningar samt stödja barnens kulturella och åskådningsrelaterade identiteter. Personalen stimulerar barnets samspel med andra samt hjälper och stöder barnet i att bearbeta konflikter, reda ut missförstånd, kompromissa och respektera sig själv och andra. Genom att fundera över närmiljön, åländsk kultur och åländska traditioner, även ur ett dåtid-och framtidsperspektiv, riktas barnens intresse mot historiska frågor och byggandet av en hållbar framtid. Barnet ges möjligheter att leva sig in i historiska händelser och situationer. Viktiga informationskällor är barnet själv och dess personliga historia samt personer, föremål och platser i den närmaste omgivningen. Också vårdnadshavarnas sakkunskap om sitt eget kulturarv kan utnyttjas. Det förflutna kan utforskas till exempel med hjälp av lekar och musik som var aktuella när barnens mor- och farföräldrar var barn. Utöver det förflutna och nutiden är det viktigt att fundera över framtiden och hur vi kan påverka och bidra till en hållbar framtid.

5.4 Matematiskt tänkande, hållbarhet och utforskande

Uppdrag

Barnomsorgen har som uppdrag att ge barnet möjlighet att utforska, strukturera och förstå sin omgivning. Barnet uppmuntras att röra sig i naturen och närmiljön. Verksamheten ska bidra till att utveckla barnets intresse för och kunskaper om natur, teknik, matematik och närmiljön genom att ge dem möjligheter att utforska, ställa frågor kring och samtala om företeelser och samband i omvärlden. Barnomsorgen ska utforma sin verksamhet så att den

stöder utvecklingen av barnets matematiska tänkande i vardagen, och stärka en positiv inställning till matematiken och det naturvetenskapliga området. Barnet får genom egna erfarenheter komma till insikt om att tekniken är ett resultat av mänsklig aktivitet. Barnet ska också möjlighet att utveckla kunskaper om hur de olika val som människor gör kan bidra till en hållbar utveckling. Barnet får bekanta sig med undersökande lärande genom att iaktta och utforska omgivningen och genom att experimentera och dra slutsatser. Barnet ska på ett utforskande sätt få utveckla sina färdigheter med hjälp av aktiverande övningar, genom lek och med hjälp av olika sinnen i olika lärmiljöer.

Verksamhetsmål för barnomsorgen

I barnomsorgens ska barnet ges möjlighet att:

- att genom personalens handledning upptäcka former, antal, mönster och förändringar i vardagliga situationer och i näromgivningen och öva sig att benämna dem.
- att bekanta sig med undersökande och experimenterande arbetssätt.
- fundera över och beskriva sina matematiska iakttagelser genom att presentera och utforska dem till exempel med kroppen eller med hjälp av olika redskap och bilder.
- experimentera och laborera
- praktiskt jämföra, mäta och väga olika saker i omgivningen både med kroppen och olika redskap
- uppmärksamma tekniska lösningar i vardag, hur de är uppbyggda, fungerar och skulle kunna förbättras.
- utveckla sin förmåga sortera, klassificera och jämföra
- träna tidsbegrepp
- utveckla en förståelse för samband i naturen och för naturens olika kretslopp samt för hur människor, natur och samhälle påverkar varandra
- att bygga, skapa och konstruera med hjälp av olika tekniker, material och redskap.
- att stärka sitt förhållande till naturen och respektera naturen, dess växter och djur.
- lära sig att bete sig ansvarsfullt i miljön och stegvis tillägna sig en hållbar livsstil.

Centralt innehåll för förundervisningen

Under förundervisningsåret ska verksamheten fokusera på att:

- att observera antal i omgivningen och att enligt sin förmåga kombinera dem med motsvarande räkneord och siffersymboler.
- jämföra och undersöka förändringen av antal med hjälp av praktiska exempel.
- utveckla sin förmåga att se och räkna upp talföljder.
- bekanta sig med enklare programmering genom stegvisa instruktioner

- få handledning i olika sätt att söka information
- ta del av och pröva på mindre experiment som anknyter till lärområdet
- utveckla sitt ordförråd och sin förmåga att använda begrepp som anknyter till lärområdet samt att dra slutsatser och fundera över orsakssammanhang.
- få kunskap om rättigheter och skyldigheter i naturen enligt allemansrätten, växter och djur samt namn på några vanligt förekommande arter.
- utveckla sin förmåga att planera och lösa problem på ett kreativt sätt
- bekanta sig med kemiska och fysikaliska fenomen som är bekanta i vardagen, till exempel övergång från is till vatten, friktion och synliga astronomiska fenomen

Arbetssätt och innehåll

Barnets matematiska utveckling kan stödas mångsidigt i interaktiva situationer, till exempel genom lek och med hjälp av material som intresserar barnet. Barnet uppmuntras att iaktta antal i miljön och, i takt med att färdigheterna ökar, att kombinera dem med motsvarande räkneord och siffersymboler. Förmågan att se och räkna upp talföljder kan utvecklas till exempel med hjälp av rim och ramsor. Tillsammans med barnet prövar man att mäta och övar plats- och jämförelsebegrepp till exempel i rörelselekar, genom att rita eller med hjälp av olika redskap. För att stärka barnets geometriska tänkande ges möjligheter att bygga, pyssla och modellera. Tidsbegreppet utforskas till exempel genom att iaktta årstiderna och dygnets olika tider. Genom positiva upplevelser lär sig barnet att njuta av naturen och närmiljön och det stärker barnets förhållande till sin omgivning. Olika naturfenomen iakttas med flera sinnen och under olika årstider och man diskuterar och undersöker dem. Samtidigt lär sig barnet att använda begrepp som hör ihop med omgivningen. Man bekantar sig med naturskydd för att lägga grund för en hållbar livsstil. Tanken är barnet ska tillägna sig en hållbar livsstil och öva färdigheter som såsom är bland annat att inte skräpa ned i samband med utflykter, att reflektera över måttlighet och sparsamhet, att förhålla sig ansvarsfullt i samband med måltider, att spara energi och att minska avfallet genom till exempel återvinning, reparation av föremål och återanvändning. Barnet handleds i att fästa uppmärksamhet vid konsekvenserna av olika handlingar. Personalen uppmuntrar barnet till att bekanta sig med undersökande och experimenterande arbetssätt. Personalen kan tillsammans med barnet iaktta tekniska lösningar i vardagen och bekanta sig med digitala verktyg och hur de fungerar. Barnet uppmuntras att beskriva sina lösningar. Tillsammans ska man lösa problem och glädjas över att lyckas.

5.5 Kropp, hälsa och utveckling

Uppdrag

Verksamhetskulturen inom barnomsorgen ska främja en hälsosam miljö och en allsidig fysisk, emotionell, social och kognitiv utveckling för varje barn.⁹⁶ Barnomsorgen lägger tillsammans med vårdnadshavarna grunden för en livsstil som värnar om hälsa och välbefinnande och främjar fysisk aktivitet. Barnet uppmuntras till utveckling mot ett mer självständigt jag. Barnomsorgen ska inspirera till rörelseglädje hos

barnet men också berätta för barnet om vikten av, samt ge möjlighet till, vila och återhämtning. Fysisk aktivitet inom barnomsorgen innebär oftast fysiskt aktiva lekar. Fysisk aktivitet spelar en viktig roll i barnets utveckling och har kopplingar till barnets fysiska tillväxt, utveckling och lärande. Barnomsorgen är därför en viktig faktor i att främja varje barns rätt till en hälsosam utveckling.⁹⁷ Utöver handledd motion ska barnet också varje dag ges möjligheter att frivilligt röra på sig både inomhus och utomhus. Barnen ska få möjligheter att utveckla sina motoriska och sociala färdigheter och inspireras att röra på sig på många olika sätt och känna glädje över att röra på sig. Att röra på sig tillsammans utvecklar också barnets sociala färdigheter.

Verksamhetsmål inom barnomsorgen

I barnomsorgens ska barnet ges möjlighet att:

- inspireras att röra på sig på många olika sätt och känna glädje över att röra på sig.
- lära känna sin egen kropp och dess fysiska förutsättningar. Det innefattar bland annat kroppsuppfattning, kondition, koordination, öga-handkoordination och grundläggande motoriska färdigheter.
- stärka sin självkänsla och självständighet och främja barnets förmåga att ta ansvar för sig själv och för samvaron i barngruppen
- utveckla sin förmåga att sköta sin hälsa och personliga hygien.
- utveckla sitt ordförråd och sin förmåga att använda begrepp som anknyter till lärområdet
- bli medveten om sin egen och andras kroppsliga och personliga integritet och ges möjligheter till att träna på ett respektfullt bemötande gentemot andra
- få information om rätten att få vara sig själv, rätten till ett tryggt liv, respektfullt och inkluderande bemötande och integritet.
- utveckla ett positivt förhållningssätt till kost samt stödja hälsosamma matvanor
- förstå vikten av balans mellan rörelse och återhämtning och öva sig i det
- utveckla sin finmotorik och sin förmåga att gestalta rum och riktningar med hjälp av olika lekar och övningar.
- lära sig att be om och söka hjälp vid behov samt få kunskap i hur man handlar tryggt och säkert i vardagssituationer

⁹⁶ LL om barnomsorg och grundskola, (2020:32) 1 §, del II, 3§ del I

⁹⁷ Red. Sääkslahti, A, Mehtälä, M & Tammelin, T. 2021. Piilo – Pienten lasten liikunnan ilon, fyysisen aktiivisuuden ja motoristen taitojen seuranta. Kehittämisyhteistyön 2019–2021 tulokset. Jyväskylä. Tekijät ja Liikunnan ja kansanterveyden edistämisyhteistyö Likes 2021

Centralt innehåll för förundervisningen

Under förundervisningsåret ska verksamheten fokusera på att:

- barnet får träna sin balans- och rörelseförmåga och förmåga att hantera redskap
- barnet inspireras att träna sin finmotorik med hjälp av till exempel spel och lekar som utvecklar fingerfärdighet och precision.
- barnet får utveckla sin förmåga att klara sig självständigt i skolan vilket innefattar färdigheter inom personlig hygien samt att hantera måltidssituationer med gott bordsskick och hålla reda på sina saker
- barnet får möjlighet att öva på att förstå och följa instruktioner
- barnet bekantar sig med att hitta strategier för det egna lärandet
- diskutera goda människorelationer och vilken betydelse de har för det psykiska välbefinnandet

Arbetsätt och innehåll

Barnet uppmuntras att vara ute, leka och röra på sig under alla årstider. Utöver handledd fysisk aktivitet ges barnet också varje dag tillräckliga möjligheter att fritt röra på sig både inomhus och utomhus, samt att göra utflykter och delta i ledda rörelsestunder. Den fysiska aktiviteten är en naturlig del av barnets dag. Den fysiska aktiviteten inom verksamheten varieras på ett naturligt sätt med avseende på längd, intensitet och tempo. Barnet i verksamheten får erfarenheter av att röra på sig individuellt, parvis och i grupp, till exempel genom erfarenheter av olika rörelselekar, till exempel traditionella gårdslekar, sago- eller musikgymnastik. Tillsammans med barnet diskuterar man sömn och motion och funderar över hur de inverkar på att man varje dag är pigg och mår bra. I verksamheten kan man söka information om hygien och som en del av vardagen i barnomsorgen övas grundläggande färdigheter i anslutning till hygien. Barnet övar i vardagliga situationer att umgås med kompisar, ta hänsyn till andra, identifiera och hantera känslor. Måltidssituationerna görs så trivsamma som möjligt och barnet får öva på ett gott bordsskick. Måltidssituationen kan utnyttjas inte bara som en hälsofrämjande lärmiljö, utan också som en pedagogisk stund där verksamhetsmål ur flera lärområden kan utvecklas. Utöver den åländska matkulturen och de åländska sederna, bekantar man sig även med någon annan matkultur genom att utnyttja hemmens sakkunskap.

6. BARNHÄLSA

Barnhälsans tjänster omfattar psykolog- och kuratorstjänster, stöd för barns utveckling och lärande samt rådgivningstjänster.⁹⁸

I takt med att barnens och de ungas uppväxtmiljö och verksamhetsmiljöer förändras, är barnhälsan en allt viktigare del verksamheten. Barnhälsan hänger nära samman med barnomsorgens fostrings- omsorgs- och

⁹⁸ LL om barnomsorgs- och grundskola (2020:32) 3 § del IV, 7 kap. del II, 5 kap. del III, LL om hälso- och sjukvård (2011:114) 28 och 29 §§

lärandeuppdrag och barnhälsoarbetet ska alltid utgå från barnets bästa. Barnet har rätt att avgiftsfritt få anlita alla barnhälsans tjänster som behövs.⁹⁹

Barnhälsan är något som berör alla som arbetar i verksamheten och alla som ansvarar för barnhälsotjänsterna. Barnomsorgens personal bär ansvaret för den förebyggande barnhälsan det vill säga välbefinnandet i verksamheten. Barnhälsotjänsternas uppgifter berör både individen, gemenskapen och samarbetet. Att personalen inom olika yrkesgrupper konsulterar varandra är en viktig arbetsmetod inom barnhälsan.

Barnhälsan ska arbeta förebyggande och främjande och upprätthålla barnens utveckling och lärande, goda psykiska och fysiska hälsa och sociala välbefinnande. Barnhälsan ska arbeta för att säkerställa tidigt stöd för den som behöver det och främja samarbete med barnens familj och andra närstående. Verksamheten inom barnhälsan genomförs som ett sektorsövergripande samarbete mellan huvudmannen för barnomsorgen och grundskolan, Ålands hälso- och sjukvård, socialväsendet samt vid behov andra samarbetspartner.¹⁰⁰

Målet är att barn- och elevhälsan som helhet, ska sträcka sig från barnomsorgen genom hela grundskolan, och ha samma grundläggande mål, uppdrag och princip för genomförandet. Kommunikationen mellan de olika stadierna är nödvändig när man reflekterar över barnhälsan som helhet. Det behöver finnas rutiner för hur arbetsgången för överföringssamtal sker och vem som deltar och är ansvarig. Inom barnomsorgen värnas hela gemenskapens fysiska, psykiska och sociala trygghet. Barnet ska skyddas från våld, mobbning och andra former av trakasserier¹⁰¹ och alla vuxna ansvarar över att hjälpa det barn som befinner sig i en utsatt situation.

Tillgänglig barnhälsa

Barnet och vårdnadshavaren ska årligen informeras om barnhälsotjänster som finns att tillgå och anvisas om hur man kan anlita dem. Barnomsorgens och barnhälsans personal ska vägleda barnet till de tjänster inom barn- och elevhälsan som de behöver.¹⁰² Barnet och vårdnadshavaren ska få vara delaktiga i barnhälsans arbete. Kunskap om hur barnhälsan jobbar sänker tröskel för att ta kontakt då det uppstår behov för det. Det ska vara lätt att ta kontakt med någon från barnhälsan och personalen skall vara uppmärksam på barnets egen begäran om hjälp och stöd.

Barnhälsans insatser för det enskilda barnet ska grunda sig på barnets samtycke. Barnets delaktighet, egna önskemål och åsikter om åtgärder och lösningar inom barnhälsan ska beaktas enligt barnets ålder, utvecklingsnivå och övriga personliga förutsättningar.¹⁰³

Vårdnadshavaren har inte rätt att förbjuda en minderårig att använda barnhälsotjänster det vill säga ett barn har rätt att ta del av barnhälsotjänster trots att vårdnadshavarna inte samtycker till detta.

⁹⁹ LL om barnomsorgs- och grundskola (2020:32) 9 § del V

¹⁰⁰ LL om barnomsorgs- och grundskola (2020:32) 1 § del IV

¹⁰¹ LL om barnomsorg och grundskola, 5 §, del I. FN:s konvention om barnets rättigheter, UNICEF (1989).

¹⁰² LL om barnomsorgs- och grundskola (2020:32) 4–5 § del IV

¹⁰³ LL om barnomsorgs- och grundskola (2020:32) 8,12 § del IV

Sektorsövergripande samarbete

Barnhälsan ska ordnas genom sektorsövergripande samarbete där barnomsorgen och social- och hälsovården bildar en fungerande och sammanhängande helhet. Barnhälsan ska genomföras i samarbete med barnet och barnets vårdnadshavare med hänsyn till barnets ålder och förutsättningar. Om det finns orsak till oro gällande verksamheten eller gällande barnets välbefinnande försöker man hitta en lösning i samarbete med barnet, vårdnadshavarna och övriga sektorer.

6.1 Barnhälsogrupp och barnhälsoplan

På barnomsorgsenheterna ska det finnas en barnhälsogrupp som ansvarar för planeringen, utvecklingen, genomförandet och utvärderingen av barnhälsan. Barnhälsogruppen ansvarar också för ärenden som gäller utredning av stödbehovet av specialbarnomsorg, i form av specialpedagogiskt eller mångprofessionellt stöd, och för hur barnhälsotjänster ska ordnas för ett enskilt barn eller för en viss grupp av barn. I barnhälsogruppen kan förutom daghemsföreståndare, lärare och speciallärare även ingå bland andra psykolog, kurator, hälsovårdare eller socialsekreterare. Vid behov kan barnhälsogruppen kalla annan personal, vårdnadshavare och sakkunniga till gruppens sammanträden. Alla medlemmar i gruppen behöver inte närvara vid behandlingen av alla ärenden utan kan kallas då det är ändamålsenligt. Barnhälsogruppen ska systematiskt främja och följa upp välbefinnandet i verksamheten och ansvara för att miljön är sund och trygg och att barngrupperna fungerar. Barnhälsogruppen ansvarar för att varje barn får tillgång till de barnhälsotjänster som finns och för ärenden som gäller utredning av behovet av specialpedagogiskt och mångprofessionellt stöd. En medlem i barnhälsogruppen får inte använda de sekretessbelagda uppgifter som hen får tillgång till som medlem i gruppen för något annat ändamål än barnhälsa.

Varje barnomsorgsenhet ska ha en barnhälsoplan med beskrivningar kring, rutiner och planering för hur barnhälsan genomförs, utvecklas och utvärderas. Barnhälsoplanen ska uppdateras varje läsår och årligen gås igenom med alla som arbetar i verksamheten samt delges vårdnadshavare.

Till anvisningen gällande "Plan för barn- och elevhälsa i barnomsorg och grundskola" (U29 ÅLR 2021/837) finns en mall för barn-och elevhälsoplan bifogad för uppgörandet av barn och-elevhälsoplan. Utifrån den kan varje enhet utforma planen enligt de omständigheter som gäller för verksamhetsenheten.

6.2 Sekretess inom barnhälsan

Trots sekretessbestämmelserna har de som deltar i anordnandet och genomförandet av individuell barnhälsa för ett barn rätt att av varandra få och till varandra och till den myndighet som ansvarar för barnhälsan lämna ut sådana uppgifter som är nödvändiga för att den individuella barnhälsan ska kunna ordnas och genomföras. De har också rätt att få och till varandra, lärare, föreståndare och utbildningsanordnaren lämna ut information som är nödvändig för att barnomsorgen för barnet ska kunna ordnas på ett ändamålsenligt sätt.¹⁰⁴

¹⁰⁴ LL om barnomsorgs- och grundskola (2020:32) 9 § del V

Den som lämnar ut information måste överväga om det handlar om information som är nödvändig för att garantera barnets eller de övriga barns säkerhet. Informationen kan till exempel gälla en sjukdom som barnet har som måste beaktas i verksamheten. Även om det finns en lagstadgad grund för att lämna ut information är det, med tanke på samarbetet och förtroendet, alltid bäst att informera barnet och vårdnadshavaren innan sekretessbelagda uppgifter lämnas ut.

6.3 Stöd för utveckling och lärande

Varje barn inom barnomsorgen har enligt sitt behov rätt till stöd för sin utveckling och sitt lärande.¹⁰⁵ Barnomsorgen ska bereda gynnsamma förutsättningar för barnets allsidiga utveckling genom att på olika sätt arbeta förebyggande och genom att erbjuda olika stödåtgärder. Verksamhetskulturen inom verksamheten ska främja en trygg, säker, hälsosam och inspirerande miljö med arbetsro. All omsorg och pedagogik ska beakta barn i behov av särskilt stöd. Särskild uppmärksamhet ska ägnas åt att tidigt identifiera hinder för utveckling och lärande och att sätta in stödfunktioner i förebyggande syfte.¹⁰⁶ Genom tidigt och rätt riktat stöd kan man främja barnets utveckling, lärande och välbefinnande. Samtidigt kan man förebygga problem och förhindra att problemen växer och blir alltmer komplexa. Målen med stödet nås bäst när alla parter deltar i samarbetet. Barnets behov av stöd, förverkligande av stöd och utvärdering av stöd sker i samråd med barnet och barnets vårdnadshavare.¹⁰⁷

Stödet för utveckling och lärande kan omfatta såväl lösningar som möter barnens individuella behov som lösningar som berör hela gruppen och lärmiljöerna. Genom att uppmuntra barnet och ge barnet möjligheter att lyckas stöds utvecklingen av barnets positiva självbild. Förverkligandet av stöd utgår alltid från barnets behov och förmåga. Alla barn ska, utgående från sina förutsättningar, få positiva erfarenheter och upplevelser av lärande så att deras självkänsla stärks, beaktande principen om inkludering.¹⁰⁸

För att kunna upptäcka stödbehovet ska barnets möjlighet till utveckling och lärande utvärderas kontinuerligt i den dagliga verksamheten. Barnets möjligheter till utveckling och lärande följs upp i samarbete med barnet och vårdnadshavarna och dokumenteras i loggen för barnets utveckling och lärandeprocess vid loggens uppföljning. Uppmärksamhet fästs vid att i ett tidigt skede känna igen möjliga hinder eller svårigheter för barnets växande och lärande. Det stöd som barnet får ska vara flexibelt, långsiktigt planerat och ska ändra enligt barnets behov. För att trygga barnets utveckling och lärande är det viktigt att stödet ges i rätt tid och på rätt nivå så länge som barnet har behov av stödet.

¹⁰⁵ LL om barnomsorgs- och grundskola (2020:32) 38 § del II

¹⁰⁶ LL om barnomsorgs- och grundskola (2020:32) 3 § del I

¹⁰⁷ LL om barnomsorgs- och grundskola (2020:32) 40 § del II

¹⁰⁸ LL om barnomsorgs- och grundskola (2020:32) 3 § del I

Barnomsorgens huvudman ska reservera tillräckliga medel för att säkerställa att man inom verksamheterna har nödvändiga resurser och att personalen har goda kunskaper och möjlighet till fortbildning om barns olika behov.¹⁰⁹

6.3.1 Allmänpedagogiskt stöd och specialbarnomsorg

Stöd för barns utveckling och lärande ges som *allmänpedagogiskt, specialpedagogiskt och mångprofessionellt stöd*. Specialpedagogiskt och mångprofessionellt stöd utgör specialbarnomsorgen. Stödet ges utifrån barnets behov. Stödbehovet ska regelbundet följas upp och vid behov anpassas genom att stödet ökas eller minskas¹¹⁰.

Allmänpedagogiskt stöd

Det allmänpedagogiska stödet är en del av den dagliga pedagogiska verksamheten och riktar sig till alla barn som tillfälligt behöver stöd för sin allsidiga utveckling. Allmänpedagogiskt stöd innebär att alla barn ska få ett individanpassat bemötande inom ramen för det allmänpedagogiska arbetet. Allmänpedagogiskt stöd ges av personalen i verksamheten genom att de anpassar och individualiserar arbetet i verksamheten så att varje barn bemöts på det sätt som bäst gynnar hens lärande och utveckling. Detta innebär att man beaktar barnets individuella sätt att lära sig, motivation, utveckling, emotionella behov och intressen. Genom att anpassa verksamheten ges barnet lämpliga utmaningar och erfarenheter av att lyckas och möjlighet att utvecklas och lära sig utgående från sina egna styrkor.

I verksamheten innebär detta exempelvis att:

- utgå från barnets intressen behov och styrkor
- beakta barns olika sätt att lära sig
- arbetssätten varierar
- smågruppers sammansättning varierar vid behov
- den pedagogiska miljön är ändamålsenlig
- verksamheten åskådliggörs med bilder
- samspelet mellan barn och vuxna är fungerande och att de dagliga rutinerna stödjer barnet.
- barnet får kortvarigt tillfälligt stöd av kurator

Specialbarnomsorg

Specialbarnomsorg ges då barnets behov av stöd är regelbundet och då situationen kräver stöd av speciallärare i barnomsorgen. Specialbarnomsorg ska ges av kommunen i den omfattning som barnet har behov av det som **specialpedagogiskt stöd eller mångprofessionellt stöd**.

Specialpedagogiskt stöd

¹⁰⁹ LL om barnomsorgs- och grundskola (2020:32) 8 § del I, 6§ del V

¹¹⁰ LL om barnomsorgs- och grundskola (2020:32) 38 - 40 § del IV

Specialpedagogiskt stöd ges då barnets behov av utökat stöd är regelbundet och då situationen kräver stöd av speciallärare i barnomsorgen.

I verksamheten innebär detta exempelvis att:

- speciallärare inom barnomsorg träffar barnet för systematisk handledning och träning
- speciallärare inom barnomsorg handleder personal och vårdnadshavare
- bildkommunikation på individnivå, individuell bildstruktur
- stödtecken används
- personaltäthet ökas
- assistent/resursperson kan bistå barnet

Mångprofessionellt stöd

I ett mångprofessionellt stöd ingår även de stödtjänster som ges av Ålands hälso- och sjukvård samt de sociala stödtjänster som barnet är i behov av. Mångprofessionellt stöd planeras och följs upp i samarbete mellan vårdnadshavarna, ÅHS (Ålands hälso- och sjukvård), barnomsorgen och andra aktuella instanser.

I verksamheten innebär detta exempelvis att:

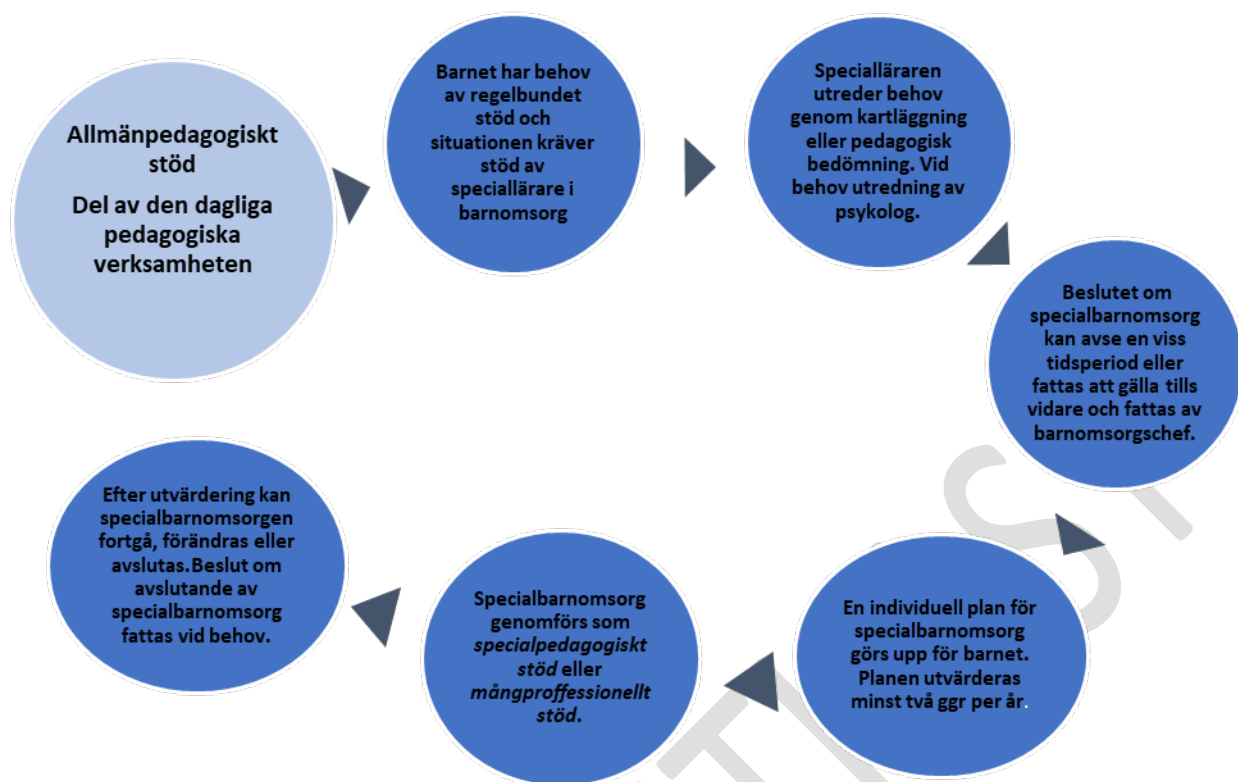
- Barnet får stöd av talterapeut, logoped, ergoterapeut eller fysioterapeut
- Barnet får kontinuerligt, planerat stöd av psykolog och kuratorstjänster

6.3.2 Arbetsgång för stöd för utveckling och lärande

Behovet av specialbarnomsorg, som specialpedagogiskt stöd eller som mångprofessionellt stöd, utreds av kommunen på begäran av vårdnadshavaren eller av personal i daghemsverksamheten.¹¹¹ Utredningen görs av en speciallärare i barnomsorgen i samråd med vårdnadshavarna och personal. Utredningen kan göras i form av en kartläggning, pedagogisk bedömning eller vid behov en utredning med hjälp av en psykologs kompetens. På basen av utredningen fattas ett beslut om specialbarnomsorg. Beslutet kan avse en viss tidsperiod eller fattas att gälla tills vidare. Om man fattar ett beslut som gäller tills vidare behöver man fatta ett beslut om avslutande av specialbarnomsorg då stödåtgärderna inte längre behövs. Besluten fattas av barnomsorgschefen eller annan tjänsteman som kommunen valt att delegera beslutsfattandet till i kommunens utbildningsstadga.

I enlighet med beslutet kan specialbarnomsorgen ges som specialpedagogiskt stöd eller mångprofessionellt stöd, det krävs inget separat beslut för de olika formerna av specialbarnomsorg.

¹¹¹ LL om barnomsorgs- och grundskola (2020:32) 40 § del IV

Individuell plan för stöd för utveckling och lärande - SUL

För varje barn inom barnomsorgen som beviljats specialpedagogiskt eller mångprofessionellt stöd ska sedan de särskilda stödinsatserna utformas och sammanfattas i en individuell plan för stöd för utveckling och lärande, SUL, som dokumenteras i lärloggen för barnets utveckling och lärandeprocess. (se kapitel 4.4.3) Planen görs upp av specialläraren i barnomsorgen i samverkan med vårdnadshavarna och lärare i barnomsorg eller förundervisning. Barnets åsikter ska beaktas i förhållande till barnets ålder och mognad.¹¹² För att stödja barnets utveckling, lärande och välbefinnande ska personalen kontinuerligt observera, dokumentera och bedöma barnets behov av stöd och hur stödåtgärderna inverkar och räcker till och planen ska därför utvärderas kontinuerligt, dock minst två gånger per år, eller då barnets behov kräver det.

Samarbete med vårdnadshavare

Vårdnadshavarna ska kontaktas genast om det framgår att ett barn har utmaningar i anslutning till sin utveckling eller sitt lärande eller om personalen känner oro för barnets välbefinnande. Möjligheten att få stöd, de centrala principerna för stöd, det överenskomna stödet och hur stödformerna genomförs ska diskuteras med vårdnadshavarna. Vårdnadshavarna ska få information om hur ärenden som berör barnet behandlas samt om sekretessrelaterade frågor. Ett konstruktivt samarbete med vårdnadshavaren i samband med stöd ska ha en hög prioritet inom barnomsorgen. Utgångspunkten är att alltid handla i samförstånd med barnet och

¹¹² LL om barnomsorgs- och grundskola (2020:32) 4 § del I

vårdnadshavaren, eftersom stödet fungerar bäst om alla parter deltar i samarbetet. Med hänsyn till barnets bästa ska dock barnet få det stöd som hen behöver för sin utveckling och sitt lärande, även om vårdnadshavaren inte upplever samma behov av stöd.¹¹³

Sektorsövergripande samarbete

Barnomsorgen ska samarbeta med barnrådgivningen, förebyggande tidigt stöd¹¹⁴, barnskyddet samt med andra aktörer inom hälsovården och socialvården. Vikten av samarbetet ökar om någon av aktörerna känner oro för barnets utveckling eller välbefinnande samt när barnets stöd planeras och ordnas. En tidig identifiering av barnets behov av stöd är viktigt och pedagogernas observationer är en viktig del av bedömningen av barnets helhetsmässiga utveckling och lärande.

Hur samarbetet ordnas ska beskrivas närmare i barnhälsoplanen.

7. FRITIDSHEMSVERKSAMHET

Verksamheten i fritidshemmet bygger på samma värdegrund, målsättning samt övergripande mål och riktlinjer som för övriga barnomsorgen vilka beskrivs i kapitel 1–4. Även kapitel 6 är i tillämpliga delar styrande för fritidshemmet. Detta kapitel kompletterar kapitel 1–4 och 6, genom att förtydliga fritidshemsverksamhetens uppdrag, riktlinjer och arbetsområden för verksamheten.

Fritidshemsverksamheten erbjuder dagtid under skoldagar, omsorg och en meningsfull fritid för barn och ungdomar. Fritidshemsverksamheten kan organisatoriskt bedrivas i en skola, ett daghem, ett fritidshem, ett familjedaghem eller ett specialfritidshem samt i andra för ändamålet godkända lokaler.¹¹⁵ En daghems- eller skolföreståndare eller en rektor ansvarar för fritidshemsverksamhet.¹¹⁶

Arbetsplan för fritidshem

Utifrån målsättningar och riktlinjer som slagits fast i lagen, förordningen och läroplanen gör varje fritidshem upp en arbetsplan som beskriver hur verksamheten ska genomföras. Daghemsföreståndaren eller rektor ansvarar över att arbetsplanen sammanställs i samråd med personalen, godkänns av kommunen och sänds till landskapsregeringen för kännedom. Vårdnadshavarna ska informeras om innehållet i arbetsplanen.¹¹⁷

¹¹³ LL om barnomsorgs- och grundskola (2020:32) 12 § del IV

¹¹⁴ Öppna stödåtgärder inom det tidiga stödet för barn och familj inom ramen för KST:s verksamhet, bland annat familjearbete, stödpersoner och -familjer, familjerådgivning, stödsamtal med socialarbetare.

¹¹⁵ LL om barnomsorgs- och grundskola (2020:32) 7 § del II

¹¹⁶ LL om barnomsorgs- och grundskola (2020:32) 2 § del V

¹¹⁷ LL om barnomsorg och grundskola (2020:32) , 2 §, del II.

I arbetsplanen ska en beskrivning av följande ingå:

- Arbetet med barnomsorgens uppdrag och värdegrund
- Arbetet med jämlikhet och jämställdhet
- Leken i verksamheten
- Lärmiljöer och arbetssätt
- Arbetet med barns delaktighet och inflytande
- Samarbetet med vårdnadshavarna och grundskolan
- Arbetet med förverkligandet av arbetsområden för fritidshemmet
- Rutiner för dagliga övergångar mellan grundskola och fritidshem. (utarbetas i samarbete med mottagande/avlämnande grundskola)
- Arbetet med det stöd för barns utveckling och lärande
- Arbetet med utvärdering av verksamheten
- Kontaktuppgifter och uppgifter kring tjänster
- Beskrivning av verksamhet där religionsutövning förekommer i de fall kommunen så bestämt

Landskapsregeringen ger ut närmare anvisningar med mall för hur arbetsplanen ska göras upp.

7.1 Fritidshemsverksamheten uppdrag och riktlinjer

Uppdrag

Syftet med fritidshemsverksamheten ur en samhällelig utgångspunkt är att erbjuda en ordnad tillsyn och omsorg för de minsta skolbarnen och för att minska den tid som barnen tillbringar ensamma utan en vuxens trygga närvaro och handledning, före och efter skoldagen.¹¹⁸ Fritidshemmen ska, som en del av barnomsorgens verksamhet, genom god omsorg, lekmöjligheter och pedagogisk verksamhet vara ett stöd för vårdnadshavarna i deras ansvar för barnets fostran. Verksamheten har en speciell karaktär, eftersom den grundar sig på frivillighet och sker under barnens fritid.

Fritidshemsverksamheten ska stärka barnets självförtroende och utvecklingen av mångsidig social kompetens. Den ska också stödja och uppmuntra barnet att hitta de egna styrkorna och utveckla sitt kunnande. Verksamheten ska lära barnet att ta vara på sig själva och ge dem möjligheter att förverkliga sig kreativt. En välordnad fritidsverksamhet utgår från barnets behov och förutsättningar och handleder barnet till att så småningom utvecklar en förståelse för en aktiv, sund och hållbar livsstil och förmåga att leva i en alltmer internationaliserad och teknologiserad värld. Fritidshemmet är en viktig arena för det livslånga lärandet.

Riktlinjer

Verksamheten i fritidshemmet ska stimulera barnets utveckling samt erbjuda en meningsfull fritid. Detta sker genom att verksamheten tar sin utgångspunkt i barnets behov, intressen och erfarenheter, men också att

¹¹⁸ Lagframställan Fr. 15/2009–2010 kap.4.

barnen kontinuerligt utmanas ytterligare genom att de inspireras till nya upptäckter. Barnet ska erbjudas varierade arbetssätt, uttrycksformer och lärmiljöer som integrerar omsorg och lärande.

Fritidshemmet präglas av ett barncentrerat arbetssätt och fria arbetsformer. Verksamheten inom fritidshemmet handlar också om att leda barnets uppmärksamhet mot en utveckling inom de arbetsområden som fritidshemmet ska arbeta inom och skapa aktiviteter och förutsättningar för detta lärande.¹¹⁹

Fritidshemmen stöder hemmet i att främja barnets förutsättningar för utveckling och lärande samt att stärka barnets sociala färdigheter och sunda självkänsla. Verksamheten ska främja barnets välmående, och delaktighet i samhället samt förebygga utanförskap.

När innehållet planeras och väljs ska särskild uppmärksamhet ägnas åt lek, skapande verksamhet och positiva upplevelser som utifrån barnens ålder stöder deras uppväxt, utveckling och förmåga till socialt samspel. Att röra på sig och vara ute samt möjligheten av att koppla av och vila är viktigt att ta i beaktande i planeringen av verksamheten.

Leken är av stor betydelse och är också i fritidshemsverksamheten. Det finns flera typer av lekar, bland annat parallelllekar, rollekar, regellekar och konstruktionslekar som alla har samband med barnets ålder och utvecklingssteg. Barnet i fritidshemmet är äldre än barn i övrig barnomsorg och kan därför befinna sig i lite olika utvecklingssteg jämfört med de yngre barnen inom barnomsorgen. Barnet inom fritidshemsverksamheten står ofta inför utmaningen att behärska regellekar. Att behärska exempelvis regellekar handlar också om en social utmaning för barnet och de sociala kompetenserna är väsentliga i regellekar. Barnet leker dock för att leka, inte för att lära, även om ett lärande sker genom leken. Genom leken har ändå barnet möjlighet att skapa de grundläggande förutsättningarna för att bli en kompetent och aktiv deltagare i samhället.¹²⁰ Leken inom barnomsorgens verksamhet beskrivs närmare i kapitel 3.1.

7.2 Grundläggande principer och arbetsområden inom fritidshemsverksamheten

Verksamheten i fritidshemmet skiljer sig från grundskolan genom att lärandet i högre grad är situationsstyrt, upplevelsebaserat och grupporienterat samt utgår från barnets behov, intressen och initiativ. Verksamheten syftar till att främja barnets fantasi och förmåga att lära tillsammans med andra genom lek, rörelse och skapande genom estetiska uttrycksformer samt med utforskande och praktiska arbetssätt. Barnet ska uppmuntras och utmanas att pröva egna och andras idéer, lösa problem och omsätta idéerna i handling. Därigenom ges möjlighet att utveckla kreativitet, nyfikenhet och tilltro till sin egen förmåga.

¹¹⁹ Elvstrand, H, Lago, L & Simonsson, M.2019. Fritidshemmet möjligheter – Att arbeta fritidspedagogiskt. Studentlitteratur. Lund.

¹²⁰ Ankerstjerne, T (red.)2015. Perspektiv på fritidshemspedagogik. Studentlitteratur. Lund

I fritidshemmets verksamhet sker lärande genom barnets egen verksamhet och genom social gemenskap där barnet själv deltar i och spelar en aktiv roll. Fritidshemmet ska skapa en sådan verksamhet där det finns goda förutsättningar för barnen att vara verksamma och själva skapa kontakt med kamrater, välja ut och konstruera aktiviteter och handlingar. Barn skaffar sig kunskap och färdigheter genom att själva vara aktiva på egen hand och tillsammans med andra. ¹²¹

Verksamheten inom fritidshemmet ska planeras utifrån grundläggande principer och arbetsområden. De presenteras nedan.

Fritidshemmets grundläggande principer innebär att verksamheten ska:

- främja barnets delaktighet i beslut som rör verksamheten
- främja jämställdhet och jämlikhet
- stöda barnet i utvecklingen av självständighet och att kunna ta vara på sig själv
- stöda barnets sociala, känslomässiga och etiska utveckling
- erbjuda barnet en mångsidig och stimulerande miljö
- ge barnet möjlighet till vila och återhämtning

Fritidshemsverksamhetens arbetsområden med verksamhetsmål:

Språk, kommunikation och sociala färdigheter

Verksamhetsmål

Inom fritidshemsverksamheten ska barnet ges möjlighet att:

- samtala, lyssna, ställa frågor samt framföra egna tankar, åsikter och argument om olika områden, till exempel etiska och samhällsaktuella frågor och vardagliga händelser.
- utveckla ordförrådet kring begrepp som uttrycker behov, känslor, kunskaper och åsikter.
- reflektera över hur ord och yttranden kan uppfattas av och påverka en själv och andra
- utveckla sin förmåga till säker och ansvarsfull kommunikation, även i digitala sammanhang.
- ta del av olika former av litteratur
- ta del gemensamma måltider som en del av en lärandesituation
- fundera över normer och regler i vardagen, till exempel i lekar och spel, och varför regler kan behövas.

Skapande, kreativitet och aktivitet

Verksamhetsmål:

Inom fritidshemsverksamheten ska barnet ges möjlighet att:

- skapa genom olika estetiska uttrycksformer, till exempel lek, bild, musik, dans och drama
- genom spel och pyssel konstruera, forma och skapa genom att använda olika material och tekniker, såväl digitala som andra

¹²¹ Ankerstjerne, T (red.)2015. Perspektiv på fritidshemspedagogik. Studentlitteratur. Lund

- initiera, organisera och delta i lekar av olika slag och med olika lekutrustning och få handledning i detta vid behov
- få tid för fysisk aktivitet och utevistelse och även uppmuntras till att pröva på olika typer av aktiviteter och lekar
- få tid till att ägna sig åt mera långsiktiga kreativa projekt gemensamt med andra eller på egen hand
- bekanta sig med närmiljöns möjligheter till vistelse i naturen och på andra platser för fysisk aktivitet och naturupplevelser.

Gemenskap, samhälle och natur

Verksamhetsmål:

Inom fritidshemsverksamheten ska barnet ges möjlighet att:

- diskutera och agera utifrån demokratiska värderingar och principer, i sammanhang som är bekanta för barnet, till exempel hur gemensamma beslut kan fattas och hur konflikter kan hanteras på ett konstruktivt sätt.
- använda digitala verktyg på ett ansvarsfullt sätt då de används inom något arbetsområde
- samtala om vad som händer i omvärlden
- i mån av möjlighet göra studiebesök och besöka kulturella platser i närmiljön
- få kunskap om säkerhet och hänsyn till miljö och andra människor vid vistelse i olika naturmiljöer.
- fundera över rättigheter och skyldigheter i naturen enligt allemansrätten i samband med utflykter i närmiljön
- fundera över livsstilens betydelse för hälsan, till exempel hur kost, sömn och balansen mellan fysisk aktivitet och vila påverkar det psykiska och fysiska välbefinnandet.
- uppmärksamma kultur och traditioner utifrån det som är aktuell i närsamhället eller utifrån gruppens intresse
- diskutera frågor som berör hållbar utveckling och fundera över hållbar livsstil och hållbara vanor.

7.3 Fritidshemsverksamhet för barn med behov av stöd för lärande och skolgång

Varje barn inom barnomsorgen har enligt sitt behov rätt till stöd för sin utveckling och sitt lärande. Det allmänpedagogiska stödet är en del av barnomsorgens dagliga arbete och riktar sig till alla barn som tillfälligt behöver stöd för sin allsidiga utveckling¹²². Varje elev i grundskolan har rätt till handledning och stöd enligt behov för sitt lärande och sin skolgång.¹²³ Barn som deltar i fritidshemmets verksamhet är läropliktiga och därför utreds det specialpedagogiska och mångprofessionella stödet inom ramen för grundskolans verksamhet. Då barnets stöd utreds och planeras inom ramen för grundskolans verksamhet behöver hänsyn

¹²² LL om barnomsorgs- och grundskola (2020:32) 38–39 § del II

¹²³ LL om barnomsorgs- och grundskola (2020:32) 17 § del III

tas till att det kan finnas behov av stödåtgärder också för barnet i fritidshemmets verksamhet. Det är dock viktigt att tänka på att barnets stödbehov kan märkas också enbart inom fritidshemsverksamheten och att personalen inom fritidshemmet också kan märka ett barns stödbehov och även initiera att det utreds. Stödet behöver samordnas mellan grundskola och fritidshem för att stödet ska skapa en sammanhängande helhet under barnets dag och rutinerna för detta beskrivs i barnhälsoplanen. Det är daghems- eller skolföreståndaren eller rektor som ansvarar över att samordning sker.¹²⁴

Fritidshemmets personal uppmuntras till ett nära samarbete med skolan, barn- och elevhälsan och övriga samarbetspartners som tillsammans ska stödja barnets helhetsmässiga välbefinnande, skolgång och tid i fritidshemmet.

9. LEKVERKSAMHETEN

Lekverksamhet är en del av barnomsorgen och ska således följa samma värdegrund, uppdrag samt övergripande mål och riktlinjer som för övriga barnomsorgen vilka beskrivs i kapitel 1–3 samt övrig läroplan i tillämpliga delar. Lekverksamheten kan planera sin verksamhet med inspiration av de lärområden som presenteras för barnomsorgen i kapitel 5.

Detta kapitel kompletterar kapitel 1–5 genom att förtydliga lekverksamhetens särdrag.

Lekverksamhet ska kunna erbjudas för barn som inte börjat skolan och som inte deltar i daghemsverksamhet. Lekverksamheten bedrivs under ledning och uppsikt av personal. Lekverksamheten erbjuds under 10–15 timmar per vecka. Lekverksamheten omfattas inte av kravet på att göra upp en arbetsplan.¹²⁵

Målsättningen för lekverksamheten är att bereda barnen lekmöjligheter under uppsikt några timmar om dagen. Ansvariga är för uppgifterna anställd personal. Lekverksamhet kan bedrivas i parklek, i så kallad öppen förskola eller i form av klubbverksamhet. Huvudman för lekverksamhet kan förening, kommun, kyrkan eller annan privat huvudman vara.¹²⁶ Ålands miljö- och hälsoskyddsmyndighet är tillsynsmyndighet för den kommunala och den privata barnomsorgen.¹²⁷

Personaldimensioneringen i lekverksamheten ska vara tillräcklig med hänsyn till barnens antal, ålder, vårdtid, säkerhet, behov av särskilt stöd och planerad aktivitet. Om det inte finns en särskild personalresurs för ett barn i behov av särskilt stöd ska detta beaktas vid personaldimensioneringen så att barnets behov av omsorg tryggas. För barn som är under tre år ska det finnas minst en anställd per fyra barn. För barn som är tre år eller

¹²⁴ LL om barnomsorgs- och grundskola (2020:32) 2 § del V

¹²⁵ LL om barnomsorgs- och grundskola (2020:32) 8 § del II

¹²⁶ Lagframställan Fr. 15/2009-2010 7 § kap.2

¹²⁷ LL om barnomsorgs- och grundskola (2020:32) 44 § del II

äldre ska det finnas minst en anställd per sju barn. De anställda ska uppfylla de behörighetskrav som närmare fastställs i landskapsförordning.¹²⁸

10. PRIVAT BARNOMSORG

För privat barnomsorgen utan samhällsstöd gäller enligt LL om barnomsorg och grundskola att de ska uppfylla de krav som följer av bestämmelserna i 2–5 § i del I och 2 § i del II. För verksamheten ska tillstånd sökas enligt 32 § i del II. Det innebär att denna verksamhet ska bedrivas i enlighet med det som beskrivs i läroplanen i tillämpliga delar gällande nämnda paragrafer. Dessutom ska sådan verksamhet göra upp en arbetsplan.

Privat barnomsorg som har rätt till samhällsstöd, dvs då verksamheten beviljats tillstånd enligt 32 § i del II och om de krav uppfylls som följer av bestämmelserna i 2–6 § i del I samt 2 §, 5–7 §§, 9–12 §§ och 17–18 §§ i del II, ska följa läroplanen i tillämpliga delar gällande de nämnda paragraferna, samt att sådan verksamhet ska göra upp en arbetsplan.

I övrigt regleras privat barnomsorg i enlighet med det som beskrivs i 6 kap. Privat barnomsorg i LL om barnomsorg och grundskola.

¹²⁸ LL om barnomsorgs- och grundskola (2020:32) 10 § del II